

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARININ PANOPTİKON DÜZEYLERİNİN
SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ**

MEHMET PARILDAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr.Öğr.Üyesi Eray Ekin SEZGİN

TUNCELİ – 2023

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARININ PANOPTİKON DÜZEYLERİNİN SOSYO-
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ**

Mehmet PARILDAY
(21001130)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr.Öğr.Üyesi Eray Ekin SEZGİN

TUNCELİ – 2023

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARININ PANOPTİKON DÜZEYLERİNİN SOSYO-
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ**

Mehmet PARILDAY
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİMDALI

Bu tez 28/12/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

İmza
Doç.Dr. Özcan DEMİR

(Fırat Üniversitesi)

BAŞKAN

İmza
Dr. Öğr.Üyesi Eray Ekin SEZGİN

(Munzur Üniversitesi)

DANIŞMAN

İmza
Dr.Öğr.Üyesi Remzi HARK

(Munzur Üniversitesi)

ÜYE

Bu tez Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç.Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakça da yer verdiğimi ve hiçbir şekilde“intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Mehmet PARILDAY

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi Eray Ekin SEZGİN

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans eğitimim boyunca çalışmamın ilk aşamasından son aşamasına kadar beni destekleyen, cesaretlendiren ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam ve aynı zamanda danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Eray Ekin SEZGİN'e, Tez aşaması süresince beni motive eden, Dr.Öğr.Üyesi Baran AKKUŞ'a,Öğr.Gör. Yavuz ÖZTÜRK'e ve Yunus ÖZÇİÇEK'e, beni ekstra motive eden Dr.Öğr.Üyesi Sacit SARI ile Dr.Öğr.Üyesi Remzi HARK'a gönülden sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca bu günlere gelmemde desteklerini ve sevgilerini benden eksik etmeyen annem, babam ve kardeşlerime sevgi ve saygılarımı sunar, gönülden sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte her türlü maddi ve manevi desteklerinden dolayı eşim, Derya PARILDAY'a çocuklarım Mehmet Onur PARILDAY ve Elif Asel PARILDAY'a teşekkür ederim.

Mehmet PARILDAY
TUNCELİ-2023

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
1. GİRİŞ	1
2. PANOPTİKON.....	4
2.1. Panoptikon Kavramı ve Kökeni	4
2.2. Panoptikon'un Yapısal Özellikleri.....	5
2.3. Panoptikon'un Kullanım Alanları ve İşlevselliği.....	7
2.4. Panoptikon'un Boyutları	9
2.4.1. Dışsal sorumluluk	9
2.4.2. Pozitif panoptikon	9
2.4.3. Negatif panoptikon.....	9
2.4.4. İzlenme bilinci.....	10
2.5. Panoptikon Modelleri.....	10
2.5.1. Sinoptikon	10
2.5.2. Omniptikon	13
2.5.3. Banoptikon	14
2.5.4. Katoptikon.....	14
2.5.5. Süperpanoptikon	15
2.6. Panoptikon ile İlgili Yaklaşımlar	16
2.6.1. Samuel ve Jeremy Bentham'ın panoptikon'u	16
2.6.2. Michel Foucault'u panoptikon'u.....	19
2.7. Gözetim Kavramı ve Kökeni	22
2.8. Gözetim İle İlgili Yaklaşımlar	25
2.8.1. Gary T. Marx'a göre gözetim.....	25
2.8.2. Max Weber'e göre gözetim.....	26
2.8.3. Frederick Winslow Taylor'a göre gözetim	26
2.9. Eğitim Örgütlerinde Gözetim.....	27
2.10. Gözetimin Panoptikon Ekseninde Değerlendirilmesi	29
2.11. Panoptikon İle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	30
3. YÖNTEM.....	35
3.1. Araştırmanın Modeli	35
3.2. Evren ve Örneklem	36
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları	37
3.4. Veri Toplama Süreci	37
3.5. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizleri	37
4. BULGULAR.....	39
4.1. Demografik Bulgular	39
4.2. Normallik Analizi.....	40
4.3. Güvenilirlik Analizi	41
4.4. Faktör Analizleri	41
4.5. Tanımlayıcı İstatistikler	43

4.6. Farklılıkları İncelemeye Yönelik Analizler	47
4.6.1. Bağımsız T testi bulguları	47
4.6.2. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA)	52
4.6.2.1. Yaş durumuna göre farklılıkların incelenmesi	52
4.6.2.2. Eğitim düzeyine göre farklılıkların incelenmesi	55
4.6.2.3. Memuriyetteki görev süresine göre farklılıkların incelenmesi	57
4.6.2.4. Üniversitedeki görev süresine göre farklılıkların incelenmesi	59
4.7. Korelasyon Analizi.....	61
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	62
5.1. Hipotezlere İlişkin Tartışma.....	62
5.1.1. Üniversite çalışanlarının panoptikon düzeylerine ilişkin tartışma	65
5.2. Yazına Katkısı	66
5.3. Uygulamacılara Katkısı.....	66
5.4. Gelecek Araştırmalara ve Uygulamalara Yönelik Öneriler	66
6. KAYNAKLAR	68
7. ÖZGEÇMİŞ.....	75
8. EKLER.....	76
Ek 1. Anket Formu	76
Ek 2. Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul İzni	79
Ek 3. Araştırma İzin Belgeleri	82

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Ankete katılım gösterenlerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular.....	39
Tablo 4.2. Normallik Analizi Bulguları.....	40
Tablo 4.3. Güvenilirlik analizi bulguları.....	41
Tablo 4.4. Panoptikon ölçeğine ilişkin KMO örneklem yeterliliği ölçüm analizi ve Barlett testi sonuçları.....	42
Tablo 4.5. Panoptikon ölçeğine ilişkin sorularının faktör analizi.....	43
Tablo 4.6. Ölçek Puanları.....	44
Tablo 4.7. Tanımlayıcı İstatistikler.....	44
Tablo 4.8. Cinsiyete göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları.....	47
Tablo 4.9. Medeni duruma göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları.....	49
Tablo 4.10. Çalıştığı birime göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları.....	51
Tablo 4.11. Yaş'a göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizi bulguları.....	53
Tablo 4.12. Eğitim düzeylerine göre farklılıkların incelenmiş olduğu tek yönlü varyans analizi bulguları.....	55
Tablo 4.13. Memuriyetteki görev süresine göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizi bulguları.....	57
Tablo 4.14. Üniversitedeki görev süresine göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizine ait bulgular.....	59
Tablo 4.15. Çalışanların değerlendirmesi ile panoptikon ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasındaki ilişkinin analizi (N= 278).....	61

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Jeremy Bentham'ın hapishane mimarisi	6
Şekil 3.1. Teorik modeli	35

KISALTMALAR LİSTESİ

AKT	:Aktaran
VD	:Ve Diğerleri
V.ARK	:Ve Arkadaşları
PTS	:Plaka Tanıma Sistemi
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği
COVID-19	:Koronavirüs
HES	: Hayat Eve Sığar
KMO	:Kaiser- Meyer- Olkin
NASA	: Uluslararası Havacılık ve Uzay Üssü
SPSS 26	:Sosyal Bilimler İstatistik Paketi
TDK	: Türk Dil Kurumu
A.O.	:Aritmetik Ortalama
S.S.	:Standart Sapma
N	:Katılımcı Sayısı
R	:Korelasyon Katsayısı
P	: Anlamlılık Değeri

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, çalışanların panoptikon düzeylerini belirlemek ve çalışanların panoptikon düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, Tunceli İlinde bulunan Munzur Üniversitesindeki 278 akademik ve idari çalışandan oluşmuştur. Akademik ve idari personelin panoptikon algıları “Panoptikon Ölçeği” ile değerlendirilmiştir. Anket sonucunda elde edilen veriler ışığında çalışmada frekans, güvenilirlik, geçerlilik, bağımsız t testleri, tek yönlü varyans ile korelasyon analizleri yapılmıştır. Çalışma sonucunda, çalışanların panoptikon algılarının cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışılan birim, mesleki tecrübe ve mevcut üniversitedeki görev süresi değişkenlerine göre bir farklılık göstermediği, fakat yaşa göre farkındalık düzeylerinin etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. İlave olarak, çalışanların panoptikon düzeylerinin ortalamanın altında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, Dışsal Sorumluluk, Pozitif Panoptikon, Negatif Panoptikon, İzlenme Bilinci

ABSTRACT

Investigation Of Panopticone Levels Of University Employees According To Socio-Demographic Characteristics

The aim of this study is to determine the panopticon levels of employees and to reveal whether the panopticon levels of employees differ significantly according to socio-demographic characteristics. In the realization of the research, convenience sampling technique, one of the non-random sampling methods, was used. The sample of the study consisted of 278 academic and administrative employees of Munzur University in Tunceli Province. Panopticon perceptions of academic and administrative staff were evaluated with the "Panopticon Scale". In the light of the data obtained as a result of the survey, frequency, reliability, validity, independent t-tests, one-way variance and correlation analyzes were conducted. As a result of the study, it was concluded that the panopticon perceptions of the employees did not differ according to the variables of gender, marital status, education level, work unit, professional experience and tenure at the current university, but the awareness levels were affected by age. In addition, it was determined that the panopticon levels of the employees were below average.

Keywords: Panopticon, External Responsibility, Positive Panopticon, Negative Panopticon, Viewing Consciousness

1. GİRİŞ

Mimari açıdan hapishane olarak tasarlanan Panoptikon, mimari olarak bütünü anlatan “pan” ve gözetlemek anlamında olan “optikon” sözcüklerinden türetilmiştir. Panoptikon anlam olarak bütünü gözetlemeyi ifade etmektedir (Özdel, 2012: 23). Panoptikon konusunun yalnızca siyasi bir alanda iktidarı temsil etmediği aynı zamanda işletme alanlarında üst pozisyonda bir yönetici, hastanedeki bir başhekim, üniversitede bir rektör, okuldaki bir müdür vb. güç sahibi kişi ve pozisyonlar içinde kullanılabilecek bir olgu olarak görülmesi gerekmektedir. Jeremy Bentham, yıllar sonra modern iktidarlarca referans alınacağından habersiz olarak insanların yaşamlarının giderek mekansal kapatılmaya gittiği bir tarihsel dönemde, kapatılmaların olduğu mekanlarda meydana gelebilecek aksaklıkların, kaosların, kargaşaların olacağı endişesiyle, buralarda düzeni ve istikrarı sağlamak için mekanları düzenleme üzerine düşünmüştür (Baştürk, 2016:22). J. Bentham’ı bunlara iten sebep ise sermaye gücünü ellerinde bulunduran türdeş zanaatkarların gün geçtikçe kitleleştiği İngiltere’de hem kentleşmenin hem de yoksullaşmanın beraber ilerlemesi, bu sebepten dolayı üretime dahil edilmeyen kızgın geliri az olan kesimlerin sistemce takibe alınmasıydı. İngiltere’de toplumsal üretim süreçlerinde gün geçtikçe artan ekonomideki eşitsizlikler ile sosyal çelişkilerin arttığı bir dönem de üretim dışına itilenlerin ehlileştirilmesi ve üretime doğrudan katkıda bulunanlar için mekanlar düşünülmekteydi (Baştürk, 2016: 22). Bentham, bu yapının veya mimarinin birden çok amacını belirtmekle birlikte en önemli amacını; bu yapıda istenilen şey, mahkûm olanların mümkün mertebe her daim gözetildiğine inanması veya mahkumların gözetlenmediğinden emin olamayışı, kendilerinin gözetlendiğine/ izlendiğine inandırması şeklinde ifade etmiştir (Bentham vd., 2016: 13). Panoptikon anlayış ile başlayan gözetim, çağımızda haberleşme teknolojileriyle tekamül (evrim) geçirerek günlük hayatımızın her alanına girmiş ve rutinlerimiz arasında bulunan güvenlik kameraları, iletişim teknolojileri ile iş ortamlarında farklı tekniklerle insanların gözetlenmesi, izlenmesi çok daha kolaylaşmıştır (Bıyıkbeyi, 2019:40). Panoptikon, görsellikle birlikte kontrollüğü ve disiplini bir araya getirmektedir. Güçlü olmanın bilgi ve disiplin ile gerçekleştiği, bu ikisinin de gücü kullanan tarafından özümsemişi görülmektedir. Öyle ki görsellik bilginin üretilmesinde ve disipline edilmesinde gücü kullananın ana öğelerindendir. Disiplinin sağlanması bilgi edinme de olduğu gibi gücü kullanan kişiye karşı değil gücü elinde bulunduranın üretmiş olduğu bir durum olarak

karşımıza çıkmaktadır (Kancı, 2019:548).

Bentham'ın bir hapisane mimarisi olarak tasarladığı panoptik sistem, günümüzde teknolojiadaki gelişmeler ve elektronik sistemlerle herkesin her şeyi zaman ve mekana bağlı kalmadan izlenebildiği bir olguyu açıklamaktadır. Bu zaman ve mekanın ortadan kalkması ile beraber kamu ve özelde de farklı yöntemler ile bazı amaçlar için gözetleme/izleme ve kontroller yapılmaktadır.

Gözetleme/izleme ve kontroller için Özarslan (2016) gözetimin, kamu ile özel de iki amacının olduğunu belirtmektedir. Özel sektördeki gözetimin esas amacı, üretimi arttırmak için işçinin daha verimli bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Bu şekilde bir gözetimin işveren açısından performans dayalı bir gözetim yapıldığının göstergesidir. Kamuda ise gözetimin temel amacı, güvenlik açısından yapılmasıdır.

Eğitim kurumlarında zarar etmemek, hedeflerine ulaşmak için çalışanları kontrol altında tutmak amacıyla panoptikon'dan esinlenerek yapılan literatür taramalarında en çok kullanılan gözetleme yöntemlerinden olan bilgisayar ağ ve hareketlerinin izlenmesiyle, sabit işyeri telefonlarının denetlenmesiyle, ses ve görüntü alma yöntemiyle, personel devam ve geçiş kontrol sistemleri, güvenlikçi-bekçilerle gözetleme ve kontroller yapılmaktadır. Yapılan bu gözetlemenin ise etik kurallara, kişilerin mahremiyetine girmeyerek ve kanunlara uygun bir şekilde yapılması önem arz etmektedir.

Kurum, kuruluş ve işletmelerin zarar etmemesi ve hedeflerine ulaşması için Smith ve Amich (1989) elektronik gözetleme ile ilgili olarak işverenlerce teknoloji kaynakları ile insan kaynaklarını yönlendirmek amacıyla kullanılacak bilgileri sağlamakta, üretimin yapıldığı süreçte üst düzeyde kontrol potansiyeli sağladığını belirtmektedir (Smith ve Amich 1989: 275).

Kişilerin izlenmeye karşı olan algıları herkes için veya izlenmenin gerçekleştiği her alan için aynı sonucu ortaya çıkarmamaktadır. Örneğin güvenlik kameralarının bulunduğu her alanda aynı etki ile karşılaşılmamaktadır. Bu yüzden izlenmenin bir bölgedeki etkisi başka bölgelere genellenememektedir (Hazar, 2012'den akt. Bıyıkbeyi 2019: 119-120). Panoptikon olgusunun bireyler üzerinde farklı sonuçlara sebebiyet vermesi ve kurumlarda vazgeçilmez bir uygulama olması beraberinde pek çok problemi getirmektedir. Yönetim bilimi çerçevesinde bakıldığında yaşamın hemen her alanında vazgeçilmez bir uygulama olarak karşımıza çıkan bu izlenme psikolojisinin çalışanlar açısından değerlendirilmesi elzem olmaktadır. Çünkü günümüz dünyasında, kurumların başarısında insan sermayesi

kilit öneme sahiptir. Kurumlar, sahip oldukları insan sermayesini ne derece etkili ve verimli kullanırlarsa, rekabet ortamında ayakta kalmaları o derece kolaylaşacaktır. Bu kavramın mercek altına alınarak üniversitelere yansımalarının yöneticilere ve çalışanlara ifade edilmesi bu konudaki hassasiyeti arttıracaktır. Bu araştırma, panoptikon uygulamalarına kamu üniversitesi penceresinden bakılması ve panoptikonun eğitim kurumlarınca öneminin vurgulanması bakımından önem taşımaktadır. İlave olarak, gerçekleştirilen araştırmalar kimi zaman yıllarca üzerinde durulmuş olguları farklı açılardan ele alırken kimi zaman da yeni konuların araştırılmasını sağlamışlardır. Bu araştırma kapsamında da yönetim yazınında yeni yeni dikkat çekmeye başlayan panoptikon konusuna odaklanılmıştır. Panoptikon konusu ile ilgili ilgili yapılan yazın taramasında bu konu üzerine çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Kavramın daha önce eğitim sektörü özellikle de üniversiteler üzerinde çalışılmamış olması nedeniyle hem literatüre katkı sağlayabileceği hem de üniversite yöneticilerine önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Bu nedenle yapılan araştırmayla hem konulara dikkat çekmek hem de gereken önlemlerin alınması adına ilgili yöneticilere katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu noktadan hareketle, üniversite çalışanlarının panoptikon düzeylerini belirlemeye ve çalışanların panoptikon düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaya yönelik bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde “panoptikon” kavramının teorik alt yapısı ortaya konularak özetlenmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemine; üçüncü bölümde alan araştırması ile ilgili bulgulara, dördüncü yani son bölümde ise tartışma sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. PANOPTİKON

Bu bölüm altında Panoptikon kavramı ve kökeni, alt boyutları, modelleri, panoptikon ile ilgili yaklaşımlar, gözetim kavramı ve kökeni, eğitim örgütlerinde gözetim, gözetimin panoptikon ekseninde değerlendirilmesi ve panoptikon ile ilgili yapılmış çalışmalar yer almaktadır.

2.1. Panoptikon Kavramı ve Kökeni

18. yüzyılda iktidarlar, halklarının otorite problemlerine çözüm sunabilmek adına denetimi uygulayacak bir kontrol mekanizması kurmaya çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda mesleği mimarlık olan Samuel Bentham'ın ortaya attığı araştırmasında kardeşi Jeremy Bentham'da yer almıştır. Ponoptikon adını verdikleri bu mimari yapıda kontrol mekanizmasının uygulanmasına olanak sunan odacıkları Jeremy Bentham, mimari yapının çizimlerini ise Samuel Bentham tasarlamıştır (Özdel, 2012: 23). Panoptikon, 1785 yılında İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın, kardeşi mimar Samuel Bentham ile birlikte çizdiği bir hapishane modelidir (Canalp, 2018: 13). Bu model ortaya çıktığı çağ itibarıyla, gözetimin otoriteyi sağlamada araçsallaştırılması üzerine felsefi bir anlam taşımaktadır (Özdel, 2012: 23). Çünkü bu model, insanların yaşamlarının giderek mekansal kapatılmaya gittiği bir tarihsel dönemde, kapatılmaların olduğu mekanlarda meydana gelebilecek aksaklıkların, kaosların, kargaşaların olacağı endişesiyle, buralarda düzeni ve istikrarı sağlamak için mekanları düzenleme üzerine düşünmeye itmektedir (Baştürk, 2016: 22). Jeremy Bentham'ı bunlara iten sebep ise sermayeyi ellerinde bulunduran türdeş zanaatkarların gün geçtikçe kitleleştiği İngiltere'de hem kentleşmenin hem de yoksullaşmanın beraber ilerlemesi, bu sebepten dolayı üretime dahil edilmeyen, kızgın geliri az olan kesimlerin sistemce takibe alınmasıydı. Bu dönem, İngiltere'de toplumsal üretim süreçlerinde gün geçtikçe artan ekonomideki eşitsizlikler ile sosyal çelişkilerin arttığı bir dönem olarak belirtilmektedir. Bu sebeplerden dolayı hem üretim dışına itilenlerin ehlileştirilmesi için mekanlarhem de üretimde doğrudan katkıda bulunanları üretimde tutacak mekanlar düşünülmüştür (Baştürk, 2016:22). Tüm bunların yaşandığı bir dönemde Bentham, hem güvenliği hem de insanları ehlileştirmeyi bir arada tutacak mekansal bir tasarım olarak hapishane modelini yaratmıştır. Hapishaneler, mahkumların tam anlamıyla ehlileştirmenin bir yolu veya yöntemi, bir yandan da toplumun günlük yaşantısını aksatmamayı garanti etmektedir (Baştürk, 2016:22).

Mimari açıdan hapisane olarak tasarlanan Panoptikon, Mimari olarak bütünü anlatan “pan” ve gözetlemek anlamında olan “optikon” sözcüklerinden türetilmiştir. Panoptikon anlam olarak bütünü gözetlemeyi ifade etmektedir (Özdel, 2012: 23). Bantham kardeşler tarafından tasarlanan Panoptikon’un yapı olarak gelişimine ve tasarım felsefesine dönüşmesinde Jeremy Bentham daha fazla katkı sağlamıştır. Jeremy Bantham tarafından yazılan “Panoptikon: Gözün İktidarı” kitabında yapının nerelerde, nasıl ve hangi amaçla kullanılacağını belirtmiştir. Bu kitapta Panoptikon’un tanımlamasını şöyle yapmıştır: Gözetim/Gözlem altında tutulması gereken her tür bireyin bulunduğu her türlü kurum/kuruluşa ve özellikle de cezaevlerine, hapisanelere, ticari işletmelere, ıslahevlerine, yoksullar evine, karantinada bulunan istasyonlara, fabrikalara, hastanelere, akıl hastanelerine ve okullara uygulanabilecek yeni bir kriter ilkesi tasarımıdır (Bentham vd., 2016: 9).

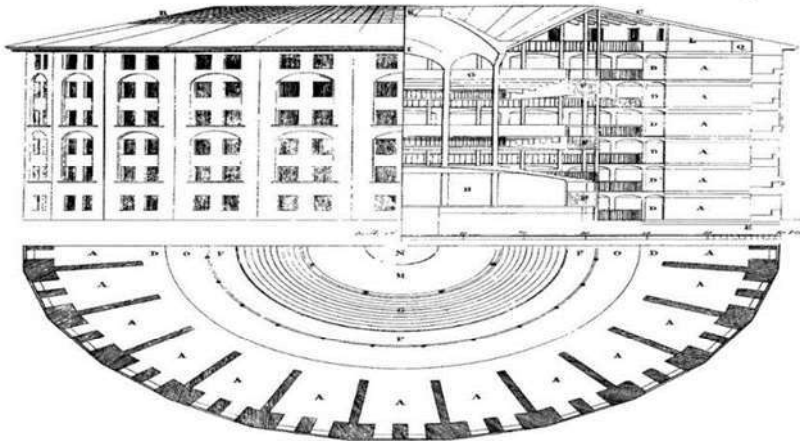
Jeremy Bentham, bu yapısal mimariyi detaylarıyla arkadaşına anlatmış ancak İngiltere’nin içinde bulunmuş olduğu ekonomik sorunları, siyasi sorunları ve bu sorunları çözemeyen veya çözmekte zorlanan ve her şeyi kısıtlayan iktidardan dolayı bu mimari (hapisane) uygulamaya geçirilememiştir (Bentham vd., 2016: 12).Devlet adamlarınca sonraki yıllarda detaylandırılarak incelenmiş fakat tam manasıyla hapisane mimarisi yapılamamıştır. Tüm olumsuzluklar olmasına rağmen arkadaşına yazmış olduğu mektuplarda “Panoptikon: Gözün İktidarı” ismiyle bir kitap oluşturulmuştur. Yazılan bu kitap bilim insanlarınca ilgi bulmuş ve bilim insanları tarafından Panoptikon’un gelişimine katkı sağlamıştır (Bentham vd., 2016:7).

2.2. Panoptikon’un Yapısal Özellikleri

Bentham, bu yapının veya mimarinin birden çok amacını belirtmekle birlikte en önemli amacını, mahkum olanların mümkün mertebe her daim gözetildiğine inanması veya mahkumların gözetlenmediğinden emin olamayışı, kendilerinin gözetlendiğine/izlendiğine inandırması şeklinde açıklamıştır (Bentham vd., 2016: 13). Mahkum olan kişilerde sürekli izlendiğinin istem dışı duygusu ile mahkumun aykırı davranışlarını kontrol altına alıp, kendilerini terbiye etmeleri hedeflenmiştir. Bentham’ın odaklandığı durum, beden kontrolünden ziyade daha çok zihni kontrol altına almaktır. Bu düşüncenin oluşmasında Panoptikon’daki varsayım anlayışı çok önemlidir.

Çünkü Panoptikon anlayışında, görünmeden gözlemlemek, kişilerin her zaman her yerde ve her ortamda gözetlendiği duygusuna kapılmasına sebep olmakta ve hal ve hareketlerinin kontrollü olmasına olanak sağlamaktadır (Göker, 2016: 974).

Panoptikon'un en önemli işlevlerinden biri de gözetimin benimsenmesiyle kişide oluşan kendini gözetleme hissidir. Gözetimin dıştan gelen müdahale ile benimsenmesiyle değil de beden öz denetim sonucu ehlileştirilmesiyle olmaktadır. Sonuç itibarıyla kişinin öz denetim sonucunda davranışlarını, hal ve hareketlerini kontrol altında tutma yeteneği gelişmiş olacaktır (Güven, 2007: 90).

Şekil 2.1. Jeremy Bentham'ın hapishane mimarisi

Kaynak: Bıyıkbeyi, 2019: 26

Şekil 2.1 Binanın tam orta kısmında gözetleme yapan bir kule ve hücrelerin kulenin çevresinde konumlandırıldığı bir daireyi anlatmaktadır. Kulenin orta yere yerleştirilmesindeki amaç kuleden yansıtılacak ışığın olağanüstü bir görüş alanı sunmasıyla gözetleyen kişinin her zaman hücredekileri görebilecek bir görüş açısı sağlamasıdır. Bu mimari, gelen ışığın hücreleri ve hücrede bulunanları tamamen aydınlatmasından dolayı gözetlenen kişilerin gözetmenden kaçamayacakları, ışıktan dolayı kuledeki kişiyi göremeyeceği, izlenip ve izlenmediklerini anlamayacakları bir mimari türüdür (Bıyıkbeyi,2019: 26).

Panoptikon'un amacı, mahkumu daima gözetleyerek detaylı bilgi edip kontrol altında tutmak ve yönlendirmektir. Bu yöntemle mahkumların üzerinde bir güç veya iktidar oluşturarak disipline etme yöntemi olarak değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir. İktidarın gücünü göstermek için Jeremy Bentham bedensel ceza sistemini kullanmadan mahkumlara iktidarın gücünü psikolojik olarak algılamalarını istemektedir. Böylece

iktidarın gücünü hissetmiş mahkumların daha kontrollü hareket etmek için kendilerini disipline edebileceklerini savunmaktadır.

Panoptikon, görsellikle birlikte kontrollüğü ve disiplini bir araya getirmektedir. Güçlü olmanın bilgi ve disiplin ile gerçekleştiği, bu ikisinin de gücü kullanan taraftan özümsemiği görülmektedir. Öyle ki görsellik bilginin üretilmesinde ve disipline edilmesinde gücü kullananın ana öğelerindendir. Disiplinin sağlanması bilgi edinme de olduğu gibi gücü kullanan kişiye karşı değil gücü elinde bulunduranın üretmiş olduğu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Kancı, 2019:548). Bu durumda gücü kullanan veya kullananların ana hedeflerinden biri de denetleme ve gözetleme düzeninin yenilenerek yönetici gücünü arttıracak enformasyonu sağlamaktır.

2.3. Panoptikon'un Kullanım Alanları ve İşlevselliği

Bentham'ın, hapishanelerin yalnızca suçlu olanların tutulduğu bir yer olmadığı, ayrıca eğitimin ve üretimin yapıldığı bir yer olarak görülebileceği görüşünü bir takım yöneticiler tarafından desteklemiş olmasına rağmen, iktidarda bulunanlar olmak üzere yöneticilerin çoğu tarafından bu düşünce kabul görmemiştir.

Bentham, hapishanelerin sadece suçluların tutulduğu bir yer olmadığını dört kategoride açıklamıştır. Birincisi hapishaneler, cezaevine girmeden önce bir işi olan ve cezaevindeyken cezaevine faydalı olacak şekilde çalışmaya devam edebilecek kişilerin yerleştirileceği yerdir. İkincisi bir kişi başka bir işi yapamayacak durumda olsa bile bir şekilde kolayca başka bir işi öğrenebileceği ve benzer işi yapma eğiliminde bulunan ve bu işler için eğitilmiş olanların yerleştirileceği bir yerdir. Üçüncüsü, herhangi bir iş için herhangi bir yatkınlığı ve eğilimi olmayan hamallık, kömür işçiliği, bahçıvanlık, çiftçilik gibi bahsedilen alanlarla ilgilenmeyen ama önceden iş eğitimi almış kişileri koyulacağı bir yerdir. Son olarak hapishaneler, profesyonel olarak çalışmak için eğitim almış olanları, bu iş için önceden herhangi bir eğitim almamış olanlarla düzenli olarak bir araya getirilen yerlerdir (Çoban ve Özarslan, 2019: 35).

Kavram olarak Panoptikon, bütün mahkumların merkezi bir noktadan izlenebildiği hapishane mimarisinden gelmektedir. Michel Foucault yazılarında bu kavramı incelediği, açıkladığı ve geliştirdiği hatta günümüzde birçok işletmede de bu uygulama alanının olduğu görülmektedir. Özellikle teknolojik gelişmeler cezaevlerinden ve ceza infaz kurumlarından panoptikonların çıkmasını sağlamıştır. Gözetlemenin farklı şekillerde kullanılması teknolojik cihazlar ve internet sayesinde mümkün hale gelmiştir. Bu gözetim

faaliyetlerinin kişisel veya kurumsal amaçlarla yürütüldüğü görülmektedir (Akman Dömlekçi ve Güzel, 2022: 8).

Güven'e (2007: 90) göre panoptikon kullanımı, günümüzde gözetlemenin farklı alanlarda uygulandığı bir denetim faaliyetidir. Örneğin; güvenlik kameraları, kredi kartlarının arkasındaki bantlar, siber uzay ve bazı reklam örnekleri vs. Panoptikonları bunun gibi diğer alanlara uygulamak önemlidir. İlk zamanlarda hapishane binası olarak tasarlanmış olsa da ilerleyen zamanlarda birçok kurumda uygulanabilecek bir yönetim sistemi olarak kabul gördüğü unutulmamalıdır.

Günümüzde sağlık alanında gerçekleştirilen surveyans faaliyetlerinin, panoptik bir sistem üzerinden yürütüldüğü söylenebilir. Küresel koronavirüs pandemisi, Panoptik gözetim teknolojisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Panoptik sisteme örnek olarak hastalığı kontrol altına almak ve yayılmasını önlemek amacıyla oluşturulan HES (Hayat Eve Sığar) kodu gösterilebilir. Koronavirüsün bulaşıcı bir hastalık olması, hasta kişilerin evde kontrol ve gözetim altında tutulmasını elzem hale getirmiştir. Bu nedenle, HES kodları gibi panoptik kontrol mekanizmalarının kullanılmasıyla sosyal gözetimin Covid-19 pandemisinde daha yaygın hale geldiği bir gerçektir. Bu durumda, teknolojik cihazlar aracılığıyla izleme, dijital gözetimin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır (Dömbekçi ve Güzel, 2022: 8).

Yine Covid-19 sürecinde yapay zeka teknolojilerinin ve Big Data (Büyük Veri) analizlerinin sürece dahil edilmesi, insan hareketliliğinin ölçülmesini, hastalığın yayılma hızının kontrol edilmesini, insanların sağlık durumunun takip edilmesini ve uzaktan çalışma yöntemleri ile insanların kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmıştır. Global isimli Türk Ar-Ge şirketi tarafından geliştirilen ve kullanan kişiler arasındaki etkileşimleri takip etmeye ve bunları kaydetmeyi amaçlayan ve kullanıcılardan birinin virüse yakalandığını bildirmesi halinde bu kullanıcı ile iletişim kuran Korona Takip Programı ülkemizde bulunan Üç GSM operatör ve BTK'nın (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu) iş birlikleriyle, evde olması gereken hastalar bu sistemle kontrol edilmektedir. Bunlara örnek olarak; Hayat Eve Sığar uygulaması, Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan Makine Öğrenme Algoritması ile çalışan Online Korona Önlem sitesi ve öğrencilerin internet kaynakları araçlarıyla eğitimlerini devamını sağlayan EBA(Eğitim Bilişim Ağı) ülkemizde Covid-19 ile mücadele ve iktidarın insanları kontrol altında tutmak için yapmış olduğu teknolojik hamleler veya tedbirler verilebilir. Bu süreçte insanların internete olan ihtiyacı ve talebin artması takibi kolaylaştırmış ve kontrol altında tutulması daha da kolaylaşmıştır.

2.4. Panoptikon'un Boyutları

Bıyıkbeyi'ne (2019) göre panoptikon; dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon, negatif panoptikon ve izlenme bilinci olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır.

2.4.1. Dışsal sorumluluk

Dışsal sorumluluk boyutu, insanların kalabalık ortamlarda çevredekilerce gözetlendiğini bilmesinden dolayı doğal olarak davranmadıklarını, yalnız oldukları zamanlara göre daha dikkatli ve kontrollü davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir. Bu boyut insanların bu tarzda davranmasını, iş yaşamında işini kaybetme ihtimali ile sosyal yaşantıda ise çevresi tarafından dışlanma endişesi ihtimali ile açıklamaktadır (Bıyıkbeyi, 2019: 147).

2.4.2. Pozitif panoptikon

Pozitif panoptikon boyutu, insanların izlenme karşısında duymuş oldukları duygularını ifade etmektedir. Genel anlamda insanlar gözetlenmeyi olumsuz bir durum olarak algılasa da bazı insanlar için gözetlenmenin kendileri için güvende olduğu hissiyatını sağlamaktadır. Bazı kurumlarda pozitif panoptikon algıları normal seviyelerde iken bankalar gibi maddi kayıpların daha çok yaşandığı kurumlarda bu algı daha yüksek olabilmektedir. Sosyal yaşantıda ise insanların evlerinde güvenlik kameralarının bulunması kişilerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayabilir (Bıyıkbeyi, 2019: 147).

2.4.3. Negatif panoptikon

Negatif panoptikon, insanların çalışmış oldukları ortamlar ile sosyal yaşantı alanlarında gözetlenmekten duymuş olduğu rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerde çalışan insanları gözetleyerek denetim ve kontrol faaliyetlerinin sürdürülmesi genelde olumlu sonuçlar verse de çalışanların gözetlendiğini hissetmesi özgürlük alanını kısıtlayacağından dolayı iş kalitesi ile iş verimliliğinin düşmesine sebep olduğu belirtilmektedir (Bıyıkbeyi, 2019: 147). İbiş ve Batman (2014: 10) tarafından yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular, bu bilgileri destekler niteliktedir. Çalışma sonucunda, negatif panoptikon'un çalışanlar üzerinde olumsuz tutum ve davranışlara yol açtığı tespit edilmiştir.

2.4.4. İzlenme bilinci

İşletmelerde insanların izlendiklerini bilmeleri ve gözetleme cihazlarının nerelerde olduğunu bilmeleri, izlenme bilinci olarak tanımlanmaktadır (Bıyıkbeyi, 2019: 147). İzlenme bilinci, bireylerin davranışları üzerine etki eden farkındalık ve algıdır. Sürekli izleniyor olma bilinci, Foucault'un panoptikonunda vurguladığı zihne hükmeden bir güç olarak değerlendirilebilir (Tümürtürkan, 2010: 8). Panoptik bir izleme modelinde kimin ya da neyin izlediği meçhuldür fakat bu durum izlenme algısının bireyin zihninde yarattığı uyarıyı daha da derinleştirmektedir. İzlenme bilincine sahip çalışanlar ise iş yerindeki birçok faaliyetlerinin kayıt altına alındığının bilincindedir. İzlenme bilinci bireyler üzerinde negatif ve pozitif etkiler bırakmaktadır (Işık ve Bilen, 2022: 267).

2.5. Panoptikon Modelleri

Foucault, denetleyici araştırmalardaki disiplin düzeyi tartışmalarında önemli biri olarak daima karşımıza çıkmaktadır. Fakat Foucault'un denetim ve disiplin düzeyindeki analizi paradoksal ve önemlidir. Foucault ile ilgili en çarpıcı durumlardan biri, rasyonel taksonominin tepe noktası olan ve insanları hem uzam hem de zaman içinde inanılmaz derecede nesneleştirme sürecini inanılmaz derecede hızlandıran bilgisayar konusundaki sessizliğidir. Bununla birlikte, bilgisayar veri tabanlarının insan verilerini işlediği her yerde tutarlı, hapisane benzeri bir yönetim sistemine hapsediğimiz fikri sorunlu olmuştur (Lyon, 1996: 21).

Bu süreçte panoptikon perspektifi yukarıda bahsedilen problemlerin üstesinden gelmek için değiştirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda sinoptikon, omniptikon, banoptikon, kataptikon ve süperpanoptikon olmak üzere modeller ortaya çıkmıştır (Bıyıkbeyi, 2019; Bilen, 2023; Sönmez, 2016).

2.5.1. Sinoptikon

Foucault'un panoptikon incelemesi modeline eleştiri olarak Sosyolog Thomas Mathiesen tarafından öne sürülen sinoptikon modeli (URL-1, 2023), kişilerin gözetimden memnuniyet duyması üzerine inşa edilmiştir (Kaya, 2017'den akt. Bilen, 2023: 34). Sinoptikon modeli, gittikçe yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının getirmiş olduğu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (URL-1, 2023). Örneğin Poster (1990: 398-400) interneti, duvarların, pencerelerin, kulelerin, gardiyanların olmadığı bir alan; toplumsal

denetimin tahayyül edilemeyen olanaklarını açığa çıkaran bir “süperpanoptikon” olarak, gözetimin aşırılaştırılmış, uç ve marjinal ortamı olarak değerlendirmektedir.

Panoptikon gözetleme yönteminde belirli yerler bazı yerleri gözetlerken sinoptikon’da ise yerel olanlar küreselleri seyretmektedir. Doğası gereği küresel olan sinoptikon izleme ve gözetleme eylemlerinden dolayı insanları yerellikten koparmakta, insanları bedensel olarak yerlerinde bıraksa dahi ruhen uzaklığın bir sorun olmayacağı sanal mekana taşımaktadır. En önemli olanı ise sinoptikonun baskı altında tutmaya ihtiyacının olmadığı, insanların seyir isteğini artırdığı gerçeğidir (Bauman, 2012:57-58) Panoptikon yönetiminin yerini sinoptikon’un almasından sonra mahkumları tutmak için yüksekçe yapılmış duvarlara ve mahkumları izlemek için kuleler yapmaya ve bir sürü gardiyana gerek kalmamaktadır. Burada beklenen mahkumların duvarları kendilerince örmeleri ve bu duvarlar arasında kendi iradeleriyle kalmaları beklenmektedir. Böylece baskıcı bir gözetleme yönteminin yerini artık insanların kendi istekleriyle kölelik fırsatlarını peşinden koşan bir duruma getirmesi yer almaktadır (Bauman, 2012:87-88). Sinoptikon’un “kendin yap” tarzında örnekleri bulunmaktadır. Google arama motorunda farklı kişiler tarafından aynı sözcükler veya kelimeler arandığında kişilerin daha önceden yapmış olduğu aramalara göre ekranlarına farklı sonuçlar çıkmaktadır. Sistemin daha önce yapmış olduğumuz aramaları kayıt altına alarak daha sonraki aramalarda karşımıza çıkarmaktadır. Bu durum ilk olarak daha önce kendi isteğimizle yapmış olduğumuz arama işlemlerinin denetim altına alınması ve ikinci olarak da bunları kendi isteğimizle yaptıklarımız olduğunu göstermekte ve bu yapılanların zorla gerçekleştirilen şeyler olmamasıdır. Sinoptikon’un kendin yap tarzındaki örneklerinden biri de Amazon uygulamasıdır. Bu uygulama, ihtiyaç duyduğu verileri toparlayıp müşterilerine “sizin için seçilenler” veya “istek listesi” başlıkları altında karşılarına çıkarmaktadır. Bu durum, Amazon uygulamasının kişilerin tercihlerini, hobilerini, seçimlerini ve ilgi alanlarını daha iyi analiz ettiği şeklinde yorumlanabilir (Bauman ve Lyon, 2016:140). Ayrıca, kişilerin ilgi alanlarına, hobilerine, zevklerine, beğenilerine ve yapmış olduğu fotoğraf ve video paylaşımlarını sentezleyen Instagram’da bir diğer örnek olarak verilebilir. Burada yapmış olunan beğeni ve paylaşımlara göre insanların karşılarına reklamlar çıkmaktadır. Bu reklamlarla insanlar, alışverişe teşvik edilmektedir. Bu süreç tamamen kişinin kendi isteğiyle veya rızasıyla gerçekleşmektedir.

Sinoptikon’un “kendin yap” tarzındaki gözetleme anlayışı gerçek manada sosyal medyada yapılan paylaşımlarla gerçekleşmektedir. Bu paylaşımlardaki ana unsurun

kişilerin bilgi değiş tokuşudur (Bauman ve Lyon, 2016: 140). İnsanlar, yapmış olduğu gönderilerden, mesajlaşmalardan, fotoğraf paylaşımlarından, güncellemelerden, beğenilme ve dürtmelerden bazı menfaat elde ederler ancak yapmış oldukları bu işlemlerden dolayı takip edilme imkanlarını başkalarına kendi istekleriyle veya baskı altında kalmadan sunmaktadır (Bauman ve Lyon, 2016:140). Bireyler yapmış olduğu bu işlemlerden dolayı birileri tarafından fark edilmelerini ve kendilerini ön planda tutulmasını istemektedir.

İnsanların sosyal medyalarda yapmış oldukları paylaşımlarla tanınır ve görünür olması şimdiki zamanda özellikle maddi bir getirisi olmasından dolayı önemli olmakta ve söz konusu bu durum sadece ünlü insanlarla sınırlı kalmamaktadır. Oysa ki yapılan paylaşımlarla görünür olma ve herkes tarafından bilinir olma tüm insanların arzuladığı bir durum haline gelmiştir. Çok az sayıdaki kişiler için renkli magazin dergileri neyse, biz sıradan insanlar için de sosyal medya o demektir (Bauman, 2011:26).

İnsanların takip edilmesi ve görünür olması artık tehdit olarak görülmemekte hatta insanları cezp edecek bir duruma gelmiştir. İnsanların takip edilmesi ve bilinir olması artık saygınlık anlamına gelmektedir. İnsanların hayatlarına ait bütün ayrıntılarını sosyal medyalarda sunması dışlanmamak için en etkili bir yöntem haline gelmiştir (Bauman ve Lyon, 2016:37). Bunun sonucu olarak, insanların hayatıyla ilgili detaylı paylaşımlar yapması ve bunu daha fazla kitleye ulaştırmaya çalışması daha fazla insan tarafından gözetilmesine imkan sunmaktadır. Kısacası, insanların toplum tarafından görünür olması ve takip edilmesi var olduğunun bir göstergesi haline gelmiştir. Ayrıca, insanların tanınır ve görünür olma isteğinden dolayı sosyal medya ortamlarında gözetilmesi ve yönlendirilmesi yönetsel anlamda da daha kolay bir duruma gelmektedir.

Kanada'lı yazar Marshall Mc. Luhan, dünyayı elektronik iletişimin yaygınlaşmasından dolayı küresel bir köye benzetmektedir (URL-2,2023). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte küresel bir köy olan dünyada insanların zihinlerine hükmederek birbirlerinden, yediklerinden, içtiklerinden, giyimlerinden etkilenmeleri daha hızlı gerçekleşmekte ve egemen olan güçlerin insanları kontrol altında tutmaları kolaylaşmaktadır. Özellikle, sosyal mecralarda bulunan trollerin yapmış olduğu bir haberler, binlerce, yüz binlerce ve hatta milyonlarca insanı yönlendirmesi veya etkilemesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Bundan dolayı Sinoptikon için çoğunluğun azınlığı izlediği yorumu yapılabilir.

2.5.2. Omniptikon

Sinoptikon kavramını dönemin gözetim anlayışını ağ erişimi ile yeteri kadar ifade edemiyor olmasından dolayı Jeffrey Rosen, tüm insanların mekan ve zaman problemi yaşamadan birbirlerini gözetlemesi anlamındaki omniptikon kavramını literatüre kazandırmıştır (Sprague, 2007:2). J. Rosen, “Çıplak Kalabalık” kitabında internetin çok yaygınlaştığı bu dönemde çoğunluğun birbirlerini sürekli gözetlediğini belirterek omniptikon kavramından bahsetmiştir. Rosen bu dönem için gözetimin globalleştiği, herkesin birbirini izlediği ve takip etmeye razı olduğu vurgusunda bulunmuştur. Gönüllülük ilkesinin esas olmasından dolayı omniptikon panoptikon’dan ayrılmaktadır (URL-3, 2023). Panoptikon’un günümüzde hapishanelerde, kamplarda, kliniklerde, tam gözetimin olduğu kurumlarda kullanılmasından dolayı devam ettiği söylenebilir (Bauman ve Lyon, 2018:70). Baskıcı bir yöntem yerine gönüllüğün olduğu bir gözetim yöntemi olarak omniptikon sözcüğü İngilizcede “her yerde bulunan” anlamına gelen omnipresence sözcüğünde “Omni” eki ve gözetleme manasına gelen “opticon” sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuştur. Omniptikon’a panoptikon ve sinoptikon’un yardımıyla herkesin birbirini kontrol ettiği bir yöntemdir (Pimenta, 2010).

Özellikle günümüzde akıllı telefonların çıkması ve artmasıyla beraber, internet kullanma süresi ile çevrimiçi olma süresi artmış ve bu durum omniptik gözetimin yaşandığının bir göstergesi olarak açıklanabilir. Görünmekten mutluluk duyan insanlar, sosyal medya ortamlarını kullanarak göz önünde bulunmak için çalışmaktadır.

Teknolojinin gelişimine paralel olarak herkesin gönüllü olarak birbirini gözetlemesi, paylaşımlar yapması, kişisel bilgilerin paylaşması ve bu bilgilerin belirli veri tabanlarında saklanması, gücü elinde bulunduranların insanları kolaylıkla etkilemesi ve yönlendirmesi ile sonuçlanmaktadır.

İktidarın denetleme gücünün yerelde kaldığı panoptikon’dan, global denetim ve gözetim kültürü olan çoğun azı izlemesi olan sinoptikon’dan sonra, herkesin birbirini izleyebildiği omniptikon’a geçilmiştir (Yağlı, 2015). Dünya genelinde insanların sosyal medyada beğenilme ve arkadaş sayısının çoğunluğu ve azlığı durumuna bir kimliğe sahip olması ve durumdan tatmin olma omniptikon’un en fazla bilinen yönü olarak görülmektedir (Okmeydan, 2017).

Omniptikon’da insanların birbirlerini gözetleyebildiği ortam artık bir eğlence, oyun oynama durumuna dönüşmüştür. İnsanların sosyal medyalarda daha çok beğeni almak,

takip sayısını artırabilmek ve fenomen olmak için farklı kişiliklere büründükleri ve bunun sonucunda bir çok sanal ortam kimliklerinin ortaya çıktığı bir gerçektir.

2.5.3. Banoptikon

Panoptikon'un temel amacı; etrafı çevrelenmiş, olağanüstü korunan alanın dışına herhangi birinin kaçmasını engellemek iken, banoptikon'un temel amacı ayıklama, ayırma ve dışlama olarak ele alınmaktadır (Balcıve Kocaman, 2022). Banoptikon'un bir diğer amacı ise stratejik açıdan azınlık durumunda olanların istenmediği algısından yola çıkıp ortadan kaldırmaktır (Bauman ve Lyon, 2006). Tam da bu noktada banoptikon gözetim yöntemi karşımıza çıkmaktadır. Sözlük de yasak manasına karşılığı olan “ban” ile Foucault'un “optikon”uyla birleşen banoptikon kavram olarak DidierBigo tarafında ortaya atılmıştır. D. Bigo kavramı, sığınmacı grup üzerinde uygulanan gözetim uygulamasını açıklarken kullanmıştır. Bu gözetleme sistemi çağımızda da rahatlıkla kullanılabilecek bir yöntemdir. Banoptik gözetim sistemi, çok büyük bir güce sahip kişilerin profillerini çıkarıp ileride olası korkulacak bir takım grup veya kişileri tedbiren ötekileştirip ve dışlanmayanları normalleştirecek olağanüstü bir güç olarak açıklanmaktadır. Banoptik gözetlemeye, alışveriş merkezleri, güvenli siteleri, kapalı devre kamera sistemleri örnek olarak verilebilir (Bauman ve Lyon, 2006).

2.5.4. Katoptikon

Mathiesen (1997), Sinoptikon ve Panoptikon'u eski hapisanelerdeki Şapeller üzerinden örneklendirir. Şapelleri Panoptik yapıya benzetmektedir. Gözetleyen tüm tutuklu olanları görebilir fakat bu yerler Sinoptiktir (Mathiesen, 1997). Bu durumun en belirgin olarak görüldüğü ve çift yönlü işlevi olan televizyonlar en uygun durumu anlatmaktadır. İzleyiciler televizyonu izlerken karşı taraftan da seyredilebilme durumuna düşerler, yani izlerken izlenebilme durumuna düşmektedir. Bu olay yaşanırken gözün gördüğü olaylara dikkat edilerek, gören kişinin arkasında olanlar dikkat edilecek bölge kapsamına girmemektedir. Bu husus ile ilgili olarak ünlü düşünürlerden Ganascia, Bentham'ın Panoptikon mimarisinden ilham alarak geliştirmiş olduğu Katoptikon'u ortaya atmıştır. Katoptikon'un temel taşlarını şöyle ifade etmektedir: Halkların şeffaf olması, herkesin birbirini gözetlemesi ve bunun sonucu olarak denetim yetkiliğini sunan eşitlik ve adalet, kişileri kendileri dışındaki bireylerle etkileşimi sağlayan tam bir iletişimidir. Bentham'ın

mimarisinde olduğu gibi merkezde denetleme ve gözetleme kulesi bulunmamasından dolayı uygulamada hiyerarşı bulunmamaktadır. Özetle kişiler tam şeffaflıkla birbirleriyle iletişime geçebilmektedir. Bu durumda katoptikon'un ortaya çıkmasıyla denetim ve gözetim evlerinde izleme veya gözlem yapan görevli olanlar ortadan kaldırılarak bireylerin aracı olmadan ilişki kurarak bilgi edinme de imkanlar bulmaktadır. (Ganascia, 2016'dan akt. Eren, 2022: 12).

Dünya, televizyonların hayatımıza girmesiyle birlikte küresel bir köy haline gelmiştir. Küresel bir köy haline gelen dünyada insanlar gözleriyle göremediklerini televizyonlar aracılığıyla tüm açılardan görmeye başlamıştır. Dünya da ekranların bulunması sebebiyle iktidarda bulunanlar gözlerin göremediğı yerlerin sınırlarını kaldırarak her evin içine girerek sınırsızlığı kaldırarak özel hayat alanı bırakmamıştır (Virilio, 2016'dan akt. Eren: 2022).

2.5.5. Süperpanoptikon

Superpanoptikon kavramını ilk olarak Mark Poster kullanmış ve David Lyon tarafından geliştirilmiştir (Lyon, 2006: 241). Panoptikon'u hapishane olmaktan çıkmasına sebep olan durum bilgisayarlar, bunların veri tabanları ve bunların aracılığıyla gerçekleşen iletişimlerdir. Panoptikon artık kapalı kurumsal alanlardan çıkarak her yerde kurulmaya başlanmıştır. Bilgisayarın gelmesiyle birlikte insanlık her alanda gözetimin nesnesi olmuştur(Lyon, 2006: 233). Nesne haline gelen insanlar artık bilgisayar başında uzaktan işlenen, sınıflara ayrılan, çoğaltılan, değerlendirilen ve pazarlama için kullanılan bir duruma gelmiştir. Bu durumda Panoptikon'da teknolojinin hiçbir eksikliği kalmamıştır. Caddelerde ve sokaklardaki kameralar, GPS cihazları, cep telefonları, ev telefonları, her mekanda bulunan kameralar, sosyal medya, internet aracılığıyla yapılan alışverişler, dinleme cihazları, kredi kartlarıyla yapılan alışverişler Süperpanoptikon modelinin vazgeçilmez teknolojileri olmuş ve duvarlarla örülmeyen bir hapishane haline gelmiştir. (Ergüden, 2007:10)

Robbins ve Webster(1988)'e göre biri ne zaman otelde bir kredi kartıyla, bankamatik de bir işlem yapsa veya internet arama motorunu kullansa bu verilerin kayıt altına alındığını, bir ölçü olarak kullanılarak ileriki dönemler için veri tabanlarında kayıt altında tutulduğunu belirtmiştir.

Schermer (2007), bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmelerden meydana gelen izleme yöntemini süperpanoptikon olarak adlandırmaktadır. Süperpanoptikon'un en önemli özelliği, istihbarat veya bilgi sağlamaktır. Bu yöntem kişisel bir izlemeden çıkarılarak birden çok ulusa sahip olan örgütlerin veya devlete ait resmi kurum ve kuruluşların kullanacağı ve kontrol edebileceği bir denetleme yöntemidir. Bilişim teknolojileriyle ele geçirilen bilgiler depolanarak ileride hükümetlerin, devletlerin stratejileri için kullanılmaktadır.

2.6. Panoptikon ile İlgili Yaklaşımlar

Tarihin ilk çağlarından itibaren insanları yönlendirmeyi ve kontrol etmenin önemi, bu alanda yapılmış olan çok sayıdaki bilimsel çalışmalardan ve iktidarların bu amaçla yapmış oldukları faaliyetlerden anlaşılmaktadır. İnsanlar hakkında veya kitleler hakkında ne kadar bilgiye iktidarlar sahip ise onların yönlendirilmesi ve kontrol altında tutulması o kadar kolay olmaktadır. Bu sebepten dolayı iktidarlar bilgiye ulaşabilmek için her devirde gözetleme yoluna gitmiştir ve her dönemde gözetlemeye olan ilgi artmıştır ve artmaya da devam etmektedir. Gözetleme ile ilgili olarak Jeremy Bentham'ın yapmış olduğu panoptikon, çağımıza kadar gelen felsefi akımın temelini oluşturmuştur. Fransız filozof Michel Foucault'da bilimle uğraşanların ilgisinin bu yöne kaymasında etkili olmuş ve bu alanda çalışmalar yapmıştır.

2.6.1. Samuel ve Jeremy Bentham'ın panoptikon'u

Samuel ve Jeremy Bentham kardeşler panoptikonla, kişileri kontrol altında tutmayı, düzene ve disiplini sağlamayı hedeflemiştir. Panoptikon'un amaçları arasında hapis, eğitim, zorunlu çalışma, gibi çok sayıda yaptırım bulunmaktadır. J. Bentham, insanlar üzerinde egemen olmanın panoptikonun temel taşı olduğunu ifade etmiştir. Hatasız bir gözetleme veya kontrol altında tutmak için J. Bentham tarafından hazırlanan bu yöntem, gözetleyenin gözetlediği insanlara veya halka görünmeden izleme yapması tarzında oluşturulduğuna değinmektedir. Gözlemin fark edilmeden yapılmasındaki ana sebep tam merkezde bulunan gözlem yerinde kimsenin olmadığı durumlarda bile mahkum olanların gözetlendiği hissiyatına kapılmasına sebep olmaktadır. Böylece iktidarda olanlar, kudretini ve varlığını daima kişilere hissettirmiş olacaktır (Özdel,2012:23-24)

Bentham Panoptikon'un fiziksel yapısının, dairesel bir bina şeklinde olduğunu ve tutuklular için olan hücrelerin ise yan yana yer aldığını belirtmiştir. Gözaltındakilerin birbirleriyle iletişim kurmasını engellemek için hücreler birbirinden ayrılmıştır. Binanın çevresi merkeze ve mümkün olduğu kadar en büyük hücreyi oluşturmak için gerekli görülen noktaya kadar uzatılmıştır. Gözetleme yapan kişinin odası merkezi bir konumda bulunmaktadır. İstenildiği takdirde gözetleme yapılan yer loca olarak görülmektedir. Çoğu durumda, merkez ile duvarlar arasında dairesel bir boşluk veya boşluk olması uygundur. Buraya orta alan veya dairesel bir alan da denilebilir. Hücrelerin genişliğine gelince, hücreler dıştan dışa doğru uzanacak şekilde düzenlenebilir. Bina dışından ana locaya giden koridor binanın dış duvarındaki hücrede, hücreyi aydınlatmakta ve hücre içinden geçen ve gözetmen kulübesi ile çakışan kısmı yeterince aydınlatan bir pencere bulunmaktadır. Hücresinin gözetleme kulesine bakan iç duvarlarına demir parmaklıklar yapıp her yer aydınlatılmalıdır. Böylece gözetleme yapacak kişinin gözünden hiçbir şey kaçamayacaktır. Bu parmaklıklardaki açıklıklar, tutuklunun ilk girişte içeri girmesine ve her an gözetmen veya memurun içeri girmesine izin verecek kadar büyük kapılar şeklindedir. Gözaltındakilerin diğer tutukluları görmelerini engellemek için, hücreleri ayıran bölme duvar parmaklığının birkaç metre ötesinde bir tampon bölgenin oluşturulması gerekmektedir. Belirtilen yöntemle hücrelerden ve ara yerlerden gelen ışık gözetim yapan kişinin bulunduğu yeri de aydınlatacaktır. Ancak bunun için hem hücrelere ait pencereler hem de hücrelere karşılık gelen kutulardaki pencereler binanın maliyeti de dikkate alınarak mümkün olduğu kadar büyük olmalıdır (Çoban ve Özarlan, 2019:14). Gözetlemenin yapıldığı yerin (loca) pencerelerinde, mahkumlar hücrelerinde bulunduğu süre boyunca gözlerinin görebildiği yüksekliğe kadar belli amaçlarla kullanılabilecek stor olan perdeler bulunmaktadır. Pencerelerde bulunan stor perdelere rağmen mahkumlar, doğrudan gelen ışık sayesinde hücrelerinden locanın içinde birinin olup olmadığını görebilirler. Bu durumu önlemek amacıyla 90 derecelik açılarla kesilmiş dört bölüme ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bölücüler için mevcut olan en ince malzeme gerektiğinde çıkarılabilir olmalıdır. Mahkumların hücrelerinden diğer hücrelerde bulunan mahkumları görebilmelerini engelleyecek kadar yüksek olmalıdır. Sesin başka durumlarda ve bir sorun olması durumunda duyulmaması ve mahkûmun uzaktan gözlemcinin başka bir mahkûmla uğraştığını anlamasını engellemek için, nöbetçi tarafından tüm hücrelere ulaşılabilir durumda olan gözetleme locası gelmektedir, bu alandan geçerek ve dolayısıyla loca penceresinin karşısında bulunan tarafta da küçük bir metal boru ile ulaşılabilir. Bu

enstrüman ile en küçük fısıltı bile diğer insanlar tarafından, özellikle de kulağını tüpe dayadıklarında duyulabilmektedir (Çoban, Özarslan, 2019:15).

Panoptikon, 18. Yüzyılın sonlarına doğru Beyaz Rusya'nın Crecheff eyaletinde yaşamını sürdüren Jeremy Bentham, Panoptikon'un yapısı, işleyişi ve ne işe yarayacağı hakkında İngiltere'deki bir arkadaşına yazmış olduğu mektuplarda eşsiz bir planın tüm detaylarını anlatmıştır. Yazmış olduğu mektupların içeriğinde bu mimarının tüm kurum, kuruluş ve kamuda uygulanabilir düzeyde olduğundan bahsetmektedir. Mimari çiziminin genel hatlarıyla iş kollarında iyileştirme ve yapılandırılmayan çalışanların, işçilerin cezalandırıldığı, akli dengesi yerinde olmayanların gözetlendiği veya kontrol altında tutulduğu, tecavüzçüleri ve şüpheli olanları yola getirildiği, tembel kişilerin zorlayarak çalıştırıldığı, yardıma muhtaç kişilerin bakıldığı ve hastalanmış kişilerin muayene edildiği bir sistemdir. Jeremy Bentham'ın mektubunda alınan bilgilerin anlatıldığı kesit şu şekildedir (Bentham, 2016:9-13):

“Ölüm odalarında hükümlülerin kaldığı cezaevlerinin ya da yargılanma öncesi sanıkların tutulduğu nezarethanelerin ya da azılı suçluların kaldığı hapishanelerin ya da islahevlerinin ya da düşkün evlerinin ya da imalathanelerin ya da akıl hastanesinin ya da hastanelerin ya da okulların amaçlarına uygulanabilir.”

Bu bilgiler ışığında söylenebilir ki, kişilerin sürekli kontrol altında tutulması, gözetleyenlerin amaçlarına hizmet etmektedir. İnsanların sürekli denetlenmesi veya kontrol altına tutulması, kişileri strese sokacak ve zor durumda bırakacaktır. Bu yöntem, teorik olarak başarılı görünse de uygulamada insanlar stres ve baskı altında kalıp zor duruma düşeceği için mükemmel sonuç vermeyebilir.

Panoptikon yönteminde kişiler birey olarak muamele gördüğünden bireyselleşme algısı oluşmakta ve bu durumu kabullenmektedir. Bu yöntem sürekli olacağı için gözetlemenin, hiç kimsenin göremeyeceği şekilde yapılmasına olanak vermektedir. Tam tersi bir durum düşünüldüğünde duvarlarla çevrelenmiş hücre yöntemiyle kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve gizlemek, ters-yüz etmektedir. Bu sebepten dolayı ışıktaki kalmak ve görünürlük, karanlığa maruz bırakılmaktan daha etkili, yakalayıcı ve kısıtlayıcıdır (Bozkurt, 2000:75-76).

Bu mimari yöneme veya modele bakıldığında gözetlemenin dışsal odaklı görüldüğü ancak insanların içine kadar girdiği, her anını yakalayabildiği görülmektedir. Bu yöntemde insanların sadece cezalandırılmasından ziyade insanların sürekli merkezden

birileri tarafından kontrol altında tutulduğu, yapılan eylemlerin ve hareketlerin arşivlendiği, belirlenen kurallara uyma zorunluluğu görülmektedir. İnsanların bu durumdan dolayı var olan kurallara ve güce boyun eğmesi, davranışlar konusunda tek tip insana dönüştürüldüğünün bir göstergesidir. Örneğin, bir çobanın görünmeden seslenmesiyle sürüyü yönlendirmesi. Bu sistemle insanların belli bir zaman sonra zorunlu kabullenişine sebep olduğu görülür.

Jermy Bentham'ın Panoptikon'unda önemli olan, görünmeden gözetleme sisteminde gözetleyici durumunda bulunan kişinin merkeziliğinde yatmasıdır. Gözetim altında bulunan insanların kendilerini sürekli gözetiliyormuş gibi hissetmeleri tek önemli nokta olmamaktadır. Bütün durumlar için en önemli noktanın gözetim yapan kişinin disiplinin planlandığı şekilde gerçekten etkili olmasından ve bu durumdan memnun olmasında yatmaktadır. Bununla birlikte gözetlemeyi yapanın emirlerinin gözetlenenler tarafından yapılması ve bunlara uyduklarının görmesinin yanında gözetlenenlere işin herhangi bir aşamasında duruma göre emirler ve talimatlar verebilmesi çok daha önemli görülmektedir(Çoban veÖzarıslan, 2019:23).

2.6.2. Michel Foucault'u panoptikon'u

Foucault'un gözetim ile ilgili modelinin, panoptikonun modern ulus-devletlerle yeni bir boyut kazanmasındakienönemli faktör, hapsetme verisi ve düzenin yayılması bağlamında önemini yitiren kısıtlama kurumları olmuştur. Hapis cezasının ilk uygulaması, salgın hastalıkları önlemek için Orta Çağ'da ortaya çıkmış ve 17. yüzyılda hapis cezası köklü değişikliklere uğramıştır. Foucault açısından bu radikal değişime ait en önemli örnek olarak Fransa'da "genel hastane" adıyla adlandırılan kuruluş verilebilir. Foucault, Avrupa'da 17. yüzyıl da çok önemli bir değişimin yaşandığından bahsetmektedir. Bu değişim sürecindeki en önemli şey, Foucault'un"''TheHistory of Madness'' adlı kitabında "büyük kapanış" dediği andır. 1656'daParis'te Hospital General adında bir yer kurulmuş ve birkaç ay içinde Paris nüfusunun önemli bir bölümü bu kuruma kabul edilmiştir. Ancak Foucault'a göre Hospital General'in işlevi ya da hedefi açısından herhangi bir tıbbi düşünce ya da amaçla herhangi bir alakası yoktur. Tam aksine, bu yer (kurum), o dönemler Fransa'da örgütlenmiş olan monarşik ve burjuva düzenin temel parçalarından biri olarak görölüyordu. Üstelik aynı zamanlardaAvrupa'nın tamamında aynıdurumlar yaşanmış ve farklı ülkelerin nüfuslarına ait önemli bir bölümünün de sıkı resmi denetime kapatıldığı görölmüştür(Çelik, 2014:81).Bu dönemler de yaşlılar, engelliler, çalışamayanlar, çalışmak

istemeyenler, eşcinseller, akıl hastaları, savurgan babalar, yoksul çocuklar hiçbir ayırım gözetmeksizin hep aynı hapse atılıyordu (Kurtuluş, 2021:253-265)

Foucault'a göre yapılan büyük kapanma sürecinin perde arkasında doğrudan bir ekonomik ve siyasi sebep vardır. Özellikle İspanya ekonomik krizi,tüm Batı dünyasını etkileyen, ücretlerin, işsizliğin ve paranın azalmasına neden olan bir ekonomik krizdir. Foucault'a göre hapis, ikili bir işlevi yerine getirir. Birincisi aç ve açıkta kalan işsizlerin ve aylakların böyle bir ekonomik krizde başkaldırmasına karşı bir önlem akmaktır. İkincisi ise tutsaklara kriz sonrası ucuz ve kolay yönetilebilir bir iş ortamı sağlamaktır (Koç, 2018).

Başlangıç itibariyle ekonomide tasarruf için kurulan bu kurum ve kuruluşlar gün geçtikçe işlevini yitirerek verimsiz ve zararlı bir duruma dönüşmüştür. Aylak olan kesimleri ve çalışmaktan kaçan insanları ayırt edip onları iş kollarında çalıştırmak istenmiş ancak bu durumda amaca ulaşmamıştır. Bunlar için harcanan kaynak ekonomiye katkı vermemiş tam tersi bir durum gerçekleşmiştir. Bundan dolayı işsizlik giderek artmıştır. Kurumlarda kalanların ise sadece deliler olması akıl hastanesi olarak karşımıza çıkmıştır. Akıl hastanesinin esas işlevi deli olanlara boyun eğdirmek, diz çöktürmek ve daha sonraki süreçte delileri çalıştırmaktır. Hastanenin amacı delileri ailedeki gibi tahakküm kurgusunda tutmayı amaçlıyordu. Bu şekilde deli olanlar küçük bir çocuk gibi kalıp ve bu süreç boyunca baba fikrini hiçbir zaman atamıyordu. Klasik dönemde yokluk, tembel olmak, kötü alışkanlıklar ile delilik usdışı kaynaklı birbirine eşdeğer bir suç iken 19.yüzyılda delilik toplumsal bir eksiklik olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Deli olanlar, toplumda değerleri sürekli olarak artan doktorlara bırakılmıştır. Bu bağlamda, olguculuk döneminin akıl hastanesi sadece serbest olan bir gözlem, teşhis ve sağaltım alanı olarak görülmezken 19.yüzyıla gelindiğinde bu diyalog kopmuştur. Artık usun delilik üzerine yapılan tek söylem söz konusu olmuştur. Foucault, usun kaçırmış olduğu bazı boyutlarının olduğunu veya deliliğin bilgelik olduğunu ileri sürmektedir (Sarup, 2004:95-96)

Foucault'un hastane mimarisi üzerine yapmış olduğu araştırmaların temeli, insanların merkezi bir bakış veya gözlem altında tümüyle görünür bir durumda olmasını iktidarların ilkelerinden biri olarak görülmesinde yatmaktadır. Foucault, akıl hastaneleri dışında kalan başka hapisaneler ve klinikleri de modern kapatma kurumları olarak görmektedir. Foucault'un üzerinde durduğu bu kurumlar, 17.yüzyıllakadar görülmemiştir(Foucault,2000:237).

Foucault, hapishanenin görevinin suçu düzeltmek olmadığını belirtmektedir. Yazara göre hapishanenin görevi, suçu sorunlaştırıp suça eğimli olarak adlandırılan bir

öznel tecrübe kurmak veya olan çocukları yeni normlar ile bilimsel normlara göre koşullandırmaktır. Foucault, İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın ideal hapishane olarak tasarlamış olduğu panoptikon kavramını, 19. yy Avrupa'sına özgü ve disiplinci olduğunu belirtmektedir. Yine panoptikon'u bir toplumun ve iktidarın ütopyası olduğunu ifade etmiştir. Foucault, panoptikon'u iktidar tekniklerinin çok çarpıcı olduğu bir toplum ve iktidar ütopyası olarak vurgulamakta ve Bentham'ın panoptikon çalışmasındaki en belirgin olan şeyin de caydırma olduğunu dile getirmiştir (Foucault,2000:237).

Panoptikon'da gözetim altında olanlar, gözetleyenleri görmedikleri için ne zaman gözetlendiklerini bilmezler. Bu sebepten dolayı sürekli gözetleniyormuş gibi hareket edip davranışlarını sınırlandırmaktadırlar. Foucault panoptikonu, disiplinin mahkumlarca benimsemesi olarak nitelendirmektedir. İktidarlara hapishane dışında bu yöntemin kullanılması durumunda toplumun ekonomik, daha verimli ve daha etkili bir yöntemle disipline edilmesi kolaylaşacaktır. Hapishanelere benzer şekilde daimi olarak gözetleme ve denetleme mekanizması üzerine kurulmuş bir kurumun gözle görünen tüm başarısızlıklara rağmen ısrarcı bir şekilde muhafaza edilmesinin ve buna benzer kurumların hapishane disiplin tekniğini izlemesinin sebebi de mikro-mekanizma sisteminin geliştirilmesine hizmet eden laboratuvar görevini görmesidir. Kapitalist sistemin gerçek çıkarı delileri, hastaların ve suça eğilimli kişilerin sürekli gözetim ve kontrol altında tutulması olmayıp, bu tür kapatmada önemli olan kullanılan teknikler ile prosedürlerdir(Foucault,2000:18).

Kapitalist sistemin ihtiyacı olan disiplin, hapishane ile buna benzer kapatma yapan kurumlarda geliştirilmiş olan teknik ve prosedürlerin toplumun tümüne yayılmasıyla mümkün olmuştur. Bu sebepten dolayı Foucault, Jeremy Bentham'ın tasarlamış olduğu hapishane mimarisinin hiç inşa edilmemiş olsa dahi düşünün gerçekleştiğini çünkü Bentham'ın panoptik gözetleme sistemi farklı bir biçimde bütün batı ülkelerini etkisi altına aldığı görülmektedir. Foucault, insanların eylemini yer-zaman sınırlaması içine hapsedilmesinin, toplumsal yaşamı düzeltmenin başlıca unsurlarından biri varsaymıştır. Bu varsayım üzerine Foucault, toplumsal ağın içinde bulunan mikro-iktidar ilişkilerini temel edinerek, fabrika ve hapishane arasında benzerlik kurmakta ve teorisini Bentham'ın gözetime dayandırmış olduğu panoptizm metaforu üzerine odaklamıştır(Dolgun, 2005:532).Orada kalan bireyde iktidarın işleyişini garantiye alan bilinçli ve sürekli olarak görünürlük durumunu Foucault, Panoptikon'un en önemli sonucu olarak görmektedir (URL-4, 2023).

Tüm bunlardan panoptikon'un iktidarın gözü olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Tüm yapıları gözetleyen koca bir göz vardır. Burada anlaşılacağı üzere panoptikon'u iktidarın gözü olarak karşımıza çıkarmaktadır. Foucault'un söylemiyle dünya bir akıl hastanesi ise buranın işleyişi ise panoptikon gözetleme yapısı olabilir. İnsanlar disiplinler bir sistem içerisinde kontrol edilmiş bir durumdadır. Foucault'a göre bu disiplinler sistemin burjuva toplumunun her zaman yanında olduğu ve hepimizi farkında olmadan kontrol altında tuttuğunu söylemektedir. Burjuvalarında disiplinler sistemi çok açık ve belirgin olmasa da panoptikon'a (Bentham'ın) benzerlik gösteren bir denetleme, gözetleme, kontrol etme ve gözlem mekanizması bulunmaktadır. Bu disiplinin uygulanması iktidarın görünmezliği sayesinde uygulanmakta ve insanlarda mecburiyetlik etkisi yaratmaktadır.

2.7. Gözetim Kavramı ve Kökeni

Otoriter bir durumla davranışları kontrol etmek amacıyla kişi arasında olan ilişkiyi adlandıran gözetim kelimesi köken olarak Fransızca "Surveillance" sözcüğüne dayanmaktadır (Yılmaz, 2005). İnsanların ilk çağlardan itibaren gözetlemeyle bilgi elde etmeleri ve bu bilgileri tüm alanlarda gücü elinde bulundurmak amacıyla kullanmaları gözetim kavramının sürekli güncellenmesinde etkili olmuştur. Gözetim kavramı orta çağda, hastalıkları önlemek ve kapatılmayla gündeme gelmiş ve kullanılmıştır. Gözetim kavramı 17.yy'da köklü değişimlere uğrayarak 18. yy'da panoptikon ile somut hale gelmiştir. Bundan sonraki dönemlerde ise merkezileşen devlet yapılarında gözetim giderek artmıştır (Çaycı ve Çaycı, 2017:45).

Gözetim kavramı ilk kez 1985 yılında Gary Marx tarafından "Gözetim Toplumu: 1984 Tarzı Tekniklerin Tehdidi" isimli makalesinde kullanılmıştır (Çelik, 2014: 53). Sözlükteki anlamı TDK'da incelendiğinde gözetim, "gözetme işi, nezaret, himaye ve gözaltı" şeklinde tanımlanmıştır (URL-5, 2023).

Gözetim kavramı literatürde kullanım amaçlarına göre farklı anlamlar içermekle birlikte yapılmış tanımlamalar şu şekildedir:

David Lyon, kitabı Surveillance Studies: An Overview adlı eserinde gözetimi, "etkilemek, yönetmek, korumak veya yönlendirmek maksadıyla kişisel bilgilerin sistemsal ve rutine bindirilmiş şekilde gözlenmesi" olarak tanımlamaktadır (Lyon, 2007: 14). Gözetim Kavramını teknolojinin gelişimine bağlı olarak irdeleyen Gary Marx, kişisel bilgileri oluşturmak-genişletmek amacıyla teknik araçların kullanılarak yapıldığı bir süreç

olduğunu belirtmektedir (Eşitti, 2013:36). Clarke ise gözetim kavramını, insanların davranış ve ilişkilerini öğrenmek için sistemli olarak insanları izlemek ve araştırmak olarak tanımlamıştır (Aydın, 2018: 6).

Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere gözetimin belli bir sistem dahilinde, teknik araçlarla insanların bilgilerinin toplanması, etkilenmesi, korunması ve yönlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Panoptikon gözetim felsefesi açısından bakıldığında ise mahkumlar hakkında bilgi toplamadaki yorumu yapılabilir.

Gök'e (2021: 67) göre işletmeler, ileri teknolojiler kullanırlarsa verimliliklerini arttırmalarının daha kolay olacağı savını ileri sürmüştür. Bu sebepten dolayı işletmeler gözetim faaliyetlerini arttırdıklarında işletmelerin verimliliğinin artacağı düşüncesi yoğunlaşmaktadır. Çalışanlar gözetleme yapılmasının iş alışkanlıklarını olumsuz olarak etkileyeceğini belirtirken, işletme sahipleri ise gözetleme faaliyetlerinin işletmeyi ayakta tutacağını ve verimliliğin artacağını belirtmektedir.

Gözetimin tarihi ile toplumsal gelişimin insanlardaki tesiri düşünüldüğünde insanların kullanmış olduğu sosyal medya hesapları, gözetimin toplumsal bir durum haline geldiğini ve kitlesel bir duruma dönüşmesinde etkili olduğu söylenebilir. Sosyal medya ve internetin yaygın olarak kullanımı, diğer işlevler kadar gözetimin yaygın olarak kullanılmasında da etkili olduğu bilinmektedir. (Göker, 2016: 990).

Gözetimin tarihi çok eskiye dayanmasına rağmen günümüz toplumunda gözetim, internet, uydu, genetik teknolojileri üzerinde ilerlemekte ve bu ilerleyişin gelişimi hala sürmekte ve nerede biteceği bilinmemektedir. Bu gelişimin şu an bulunduğu yer ise genetik mühendisliği ile genomu projeleridir. İnsanların günümüzde ulusal düzeyde oluşturulmuş olan DNA veri bankalarının oluşturulmasıyla birlikte suçlu olanların deri altına yerleştirilen çipler ile “elektronik künyeleme” uygulaması ile takibi ve gözetimi yapılmaktadır (Dolgun, 2004:3).

NSA tarafından yapılan bir başka gözetleme ise Proomis İşletim Sistemi tarafından yapılmaktadır. Bu işletim sistemi ile bütün ağlardaki veriler yalnız bir işletim ağındaymış gibi sürüklemeye ağırları yöntemiyle gözetlemenin sınırlarını devasa büyüklükte genişletmiştir. Promis işletim sistemiyle sürüklemeye ağına bağlı tüm bilgisayarlar vasıtasıyla hedefte bulunan kişinin günlük internet ve telefon kullanımı, elektrik ve su tüketimi, kişinin nerelere ve nelere harcama yaptığı, tüketimlerinde meydana gelen artışlar ve azalışlar analiz edilmektedir. Bu analizler sonucunda başka evlerdeki artışlar ve düşüşlerle kolerasyon kurularak evlerde bulunan kişi sayılarındaki artışlar ve azalmalara göre yurt

çapındaki ilişkilerin ağı belirlenmektedir. Bu kullanılan sistem ile internet ağıyla örgütlenen protestoculara, ve destek amacıyla açılan imza listelerini destekleyenler örneklem listelerine yakalanmaktadır. 1984 yılında bu programla Mossad tarafından akademisyenler, öğrenciler, gazeteciler, entelektüel binlerce kişi fişlenmiştir (Koch ve Sperber'denakt.Dolgun, 2005: 137).

Promis işletim sisteminin bir diğer versiyonu olan istihbarat sinyalleri toplama ve analiz ağı işletim sistemi olan Echelon'dur. Bu sistemle insanlar ses ve fiziki özelliklerinden tanıyabilmekte ve kişilerin yapmış olduğu tüm harcamaları takip edebilmektedir (Dolgun, 2005). Ayrıca, Echelon'dan daha tehlikeli sistemler de bulunmaktadır. "Buleeyes" yazılımı ile başlatılan biyometrik gözetim sistemleri, insanların göz rengini, parmak izini, DNA kopyalanması gibi insanların biyolojik özelliklerinin bilgisayarlarca tanınmasına olanak sağlamaktadır. Bu yazılım ile insanların ziyaret ettikleri sitelere göstermiş oldukları haz, mutluluk, acı gibi duygulara gösterdikleri tepkiler kaydedilmektedir. NSA'nın üzerine çalıştığı ve yatırım yapmış olduğu bir diğer proje ise 149 alt proje ile yürütülen nöroteknoloji projesidir. Bu proje ile insan beynine ait elektromanyetik frekans şifrelerinin çözülerek düşüncelerin ve eylemlerin uzaktan kontrolü sağlanmaktadır (Dolgun, 2005: 149-154).Tüm bu çalışmalar ile insanların gözetlenmesi, takip edilmesi ve duygularının kontrol altında tutulması daha kolay hale gelmektedir. İnsanlarda korku, panik ve gözetilme hissiyatının olması gücü elinde bulunduranların veya iktidar sahiplerinin elini kuvvetlendirmekte ve insanları istedikleri yerde tutmalarını, istedikleri yerlere yönlendirmelerini kolaylaştırmaktadır.

Dini olarak da gözetim ele alındığında modern hayattan öncede insanların denetim ve kontrol altında tutan araçlardan olmuştur. İlkel toplumlarda bile Tanrı'nın her şeyi bildiğini, her şeyden haberdar olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Semavi olan dinlerde Allah'ın her şeyin sahibi olduğu yaptıklarımızı bildiği gibi yapacaklarımızı da önceden bilir anlayışı mevcuttur. Kur-an'ı Kerimde Allah'ın her şeyden bilgi sahibi olduğu defalarca belirtilmektedir (Nas, 2020:21-22)

İnsanların inançları gereği Allah'ın insanlar için sınırlar çizdiğini helal ve haram anlayışının olduğu bu sınırlar çizilirken de Allah'ın her şeyi gördüğünü bildiğini hatta niyetlerinden dahi haberdar olduğunu bilmesinden dolayı insanların yanlıştan, haramdan uzak durmasına ve iyi olmaya çalışmasına neden olmaktadır. Baraka Suresinin 29.Ayetinde de her şeyi bildiğini belirtmektedir. "*Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için*

yaratan, sonra semâya yönelip onları yedi kat gök olarak tastamam tanzîm eden O'dur. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”

2.8. Gözetim İle İlgili Yaklaşımlar

İnsanlık tarihi kadar bir geçmişi olan gözetim kavramı tüm dönemlerin ilgi odağı olarak insanların karşısına çıkmaktadır. Yapılan literatür taramalarında gözetim ile ilgili çok sayıda görüş ve araştırma bulunmaktadır. Ancak gözetim kavramını literatüre kazandırmış olan Gary Marx, MaxWeber ve Frederick Winslow Taylor'un yaklaşımları önem taşımaktadır.

2.8.1. Gary T. Marx'a göre gözetim

GaryMarx, çağdaş olan toplumlarda en belirgin özellik kapitalist ekonomi sistemlerinin getirmiş olduğu gözetimin boyutudur. Emek ve sermayenin karşı karşıya gelmesi kapitalist sistemi diğer sistemlerden ayıran önemli özelliktir. Emek ile sermaye arasındaki rekabet sonucunda gözetim çıkmaktadır. İşçinin gözetilmesi sermaye için denetim yapılmasında ve sürdürülmesinde aracı bir unsurdur. Önceki zamanlarda işçi üzerinde bulunan baskı, zor kullanarak çalıştırma sanayileşme ile birlikte ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda işçiler özgürleşmiştir. Ancak piyasadaki rekabet ortamından dolayı işçilerin düşük maliyetle çalışılmasının istenmesi ve yüksek üretim yapma beklentilerinden dolayı gözetimin şart olduğu düşünülmüştür (Dolgun,2005:524).

Marx, bir işletmede işçilerin, araçların ve makinelerin tam kapasite de çalıştırılmasının yeterli olmadığını, bununla beraber işçinin ve emeğin gözetilmesini ve denetlenmesini belirtmektedir. Üretim kapasitesini arttırmak için fabrikada çalışan işçilerin işe giriş saatinin, işten çıkış saati ile mola saatlerinde gözlemlendiğini belirtmektedir. Marxsanayiye kapitalizmin kurmuş olduğu orduya benzetmektedir. Bu ordu yönetiminde yönetici olarak subaylar, postabaşı/ustabaşları ise astsubaylardır. Bu kişiler kapitalizmin ordusuna emir komuta etmenin yanında denetleme yapma ve gözetlemeden de sorumludur (Marx, 2003: 292-293). Fabrikayı gözetim ve denetlemenin yapıldığı ayrı bir iş haline getirilip sanayi ordusunun erleri ve subaylarında olduğu gibi gözcü ve çalışanlar olarak işçileri bölümlendirmektedir. Fabrikadaki en zor işin ise gelişi güzel çalışanları düzenli, sistemli ve rutin çalıştırılmasını kazandırmak, fabrikadaki çalışma hızına uygun bir yönetmelik oluşturmak ve bu yönetmeliğini uygulanmasını sağlamaktır (Marx,2003:367).

2.8.2. Max Weber’e göre gözetim

Weber tarafından tanımlanan modernitenin gücü olan rasyonel yasal otoritenin idari biçimi olarak bürokrasi, tüm modern kurumlara nüfuz etmiş durumdadır (Weber, 2004:309). Yani kapitalist girişim, gerçekte bir bürokrasiden başka bir şey değildir. Tüm sosyal kurumların bürokratik organizasyonları vardır (Weber, 2004: 314). Bürokratik organizasyon, doğruluk, hız, belgelenmiş bilgi, süreklilik, gizlilik, tekdüzelik, toplam bağımlılık, sürtüşmelerin, maddi ve kişisel harcamaların azaltılması, objektif gibi teknikler duyarsızlaşma ve hesaplanabilirlik avantajları nedeniyle, modern hayatı netleştirerek hayatın her alanına nüfuz eder (Weber, 2004: 308).

Doğumlar ile ölümlere ait kayıtlar, nüfus ve kimliğe ait bilgiler, kayıt dosyaları, ikametgaha ait bilgiler, elektrik-su faturaları, askerlik ile ilgili bilgiler, telefon yönetimi gibi belgelerle bürokrasiler belgeler aracılığıyla doğumdan ölüme kadar herkes hakkında bilgi toplar ve bireyleri izler. Bürokrasi, “modern örgütlerin ve devlet yöneticilerinin, bireyleri ve toplulukları arşivlemeye yönelik kayıtları korurken, kişilere ait bilgileri içeren veri depolama teknolojilerini ve bu tür bilgileri geri alma araçlarını geliştirdikleri yöntemler” anlamına gelir (Dolgun, 2008: 99).

2.8.3. Frederick Winslow Taylor’a göre gözetim

Teknik denetimin yaygın olarak kullanıldığı bir yer olan fabrika, Taylor’ın “bilimsel yönetim” ilkesini benimsemektedir. Bilimsel yönetim genellikle endüstride makine olarak gördükleri işçilerin uygun maliyetli kullanımına odaklanmaktadır. Taylor’a göre, vasıflı veya vasıfsız herhangi bir fiziksel emek, bilginin uygulanması yoluyla analiz edilebilir ve düzenlenebilir (Drucker, 1993: 57). Taylor’un bilimsel yönetiminin ilk örneği, işgücü yönetiminin bürokratikleştirilmesi ve fabrikalarda düzen, kesinlik, istikrar ve öngörülebilirlik sağlanmasıydı; bu, Ford’un 1907’deki ilk ucuz otomobili olan “Model T”ye ilham kaynağı olmuştur. Fordist üretim, yalnızca tek bir fabrikada değil, dünya çapında birçok fabrikada tüm işçi grupların senkronizasyonuna ve standardizasyonuna yol açmıştır. Bunda en büyük etkiyi yeni gözetleme teknolojisi yapmıştır.

Dolgun (2008) Fordist denetimin özünü şu şekilde özetlemektedir: Bir grup işçi tarafından üretimin yalnızca bir aşamasının kesilmesi, montaj hattındaki tüm üretim aşamalarının tıkanmasına ve gecikmesine neden olabilmektedir. Bunu önlemek için gözetim en katı şeklini almaktadır. Bu makinenin ritmine ayak uydurma ihtiyacı standart

molalara, yemek saatlerine ve kahve molalarına yol açmaktadır. Üstelik bu durum fabrikalarla sınırlı kalmayıp hayatın her alanına yansımış; dünyadaki tüm ülkelerin endüstriyel uygarlıklarının senkronize olmasından dolayı tüm ülkelerde işçiler aynı saat dilimlerinde yatıyor, kalkıyor, işe gidiyor, aynı zaman diliminde eve döner olmuşlardır.

2.9. Eğitim Örgütlerinde Gözetim

Küresel çaptaki kapitalizm ve yeni teknolojiler ile birlikte toplumların denetimi daha da kolaylaşmaktadır. Bu sebepten dolayı Jeremy Bentham'ın suçluları gözetlemek için yapmış olduğu hapisane mimarisi günümüzde artık küresel çapta bir panoptikon durumuna gelmiştir. Küresel çapta yapılan gözetlemeler sebebiyle kurumlar hedefleri, kazançları ve amaçları için iş yerlerinde gözetleme ile kontrol yapmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Tüm teknolojik gelişmelerden dolayı klasik gözetlemenin yanında artık teknolojik ve elektronik gözetleme de hayatın tüm alanında olduğu gibi çalışma ortamlarında da kullanılmaktadır.

Dijitalleşmenin giderek artmasıyla birlikte klavyeye yapılan dokunuştan robotların hareketlerini izlemeye kadar ve hatta bunların kalıcı olarak izlemek için kullanılacak veriler üretilmektedir. Elektronik gözetleme veya izleme, çalışan kişilerle ilgili bilgilerin doğru zamanlı kaydedilmesine ve sürekli olarak bilgi toplamasına olanak sağlamaktadır. Bu bilgiler çalışanların performanslarını, davranışlarını, güvenlik durumlarını, sağlık durumlarını gözlemlemek için kullanılmaktadır (Abraham vd., 2019: 658).

Smith ve Amich (1989: 275)'e göre elektronik gözetlemenin, işverenlerce teknoloji kaynakları ile insan kaynaklarını yönlendirmek amacıyla kullanılacak bilgileri ve üretimin yapıldığı süreçte üst düzeyde kontrol potansiyeli sağladığını belirtmektedir. Yazarlar, yapılan bu izlemeyle üretimde yapılan gecikmelerin ve ortalamanın altında kalanların tespit edilmesini kolaylaştırdığını vurgulamışlardır. Ak (2020:10) yaptığı çalışmada, eğitim yeri olan üniversitelerin kampüslerine gözetlemek amacıyla yerleştirilen kameraların özgürlük fikri ile birlikte tarihsel süreçte oluşan üniversitelerin kamusallığını tahrir ettiğini belirtmiştir. Erdemir ve Koç (2006) yaptıkları çalışma ile gözetlemenin ve izlemenin çalışanlarca mahremiyet ihlallerine sebep olacağını ve moral-motivasyonu düşüreceğini ve bu sebeplerden dolayı verimliliğinde düşebileceğini, iş ortamındaki çalışma ortamında huzursuzluk yaratacağı bulgusuna ulaşmışlardır.

Gözetimin, kamu ile özel de iki amacının olduğu belirtilmektedir. Özel sektörde gözetimdeki esas amacın üretimi arttırmak için işçinin daha verimli bir şekilde çalışmasını

sağlamaktır. İşveren bunu yaparken performansa dayalı gözetim yapmaktadır. Kamu da ise güvenlik açısından gözetim yapılmaktadır (Özarslan, 2016). Kamu tarafından yapılan gözetimin ülke sınırlarının ve iktidarın güvenliğini sağlamakla kalmayıp kapitalist modelle ulus devletin yapısını oluşturan burjuvaziyi de korumakta sorumludur. Tüm bunlarla beraber kamuca yapılan gözetim adli olayları azaltmak içinde yapılmaktadır. Adli vakalar için kullanılan Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE) bununla kalmayıp toplumun tamamını ve yapılan tüm eylemleri görüp kayıt altına almakta ve kamuya iletmektedir (Ak, 2020:31)

Milli Eğitimi Bakanlığı bünyesinde bulunan birimlerde, okullarda sistemin gözetim ve denetimini Anayasa'nın 42'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında şu şekildedir: *“Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır” ifadesi yer almaktadır. Bu maddenin gerekçesinde; “Eğitim ve öğretim, Devletin gözetimi ve denetimi altındadır. Devletin gözetim ve denetimi eğitim ve öğretimin sağlanmasının, güvenlik altında gerçekleşmesinin temel şartıdır. Devlet eğitim ve öğretimin yapılmasını sağlayacak ve muhtevasını da denetleyecektir”* (Dinçkola ve Akad, 1998:198-200). Anayasa'nın bu maddesinde eğitim ve öğretim, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılacağını belirterek eğitim-öğretim teminat altına alınmıştır. Devletin eğitim-öğretimin sağlanması için güvenlik gerekçesiyle gözetim ve denetimin yapılmasını şart olduğunu belirtmektedir (Kocahanoğlu, 1993:87). Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması için ilgili kanun, yönetmelik, yönergeler sistemin işleyişini aksatacak duruma bazen istem dışı getiriyor olsa bile, eğitim ve öğretimde bütünlüğün, disiplinin, denetimin ve gözetimin yapılabilmesi için ilgili kanunlar, yönetmelikler, yönergeler ve tüzüklerin sahip oldukları yaptırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Aka (2004) eğitim kurumlarında gözetimin, öğrencilerin kanunlara uygun bir şekilde hareket etmelerini sağlayan bir disiplin tekniği olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenlerin öğrenciyi izlemesi, yöneticilerin öğretmenleri ile öğrencileri izlemesi, okul yönetiminin ve müfettişlerin hepsini izlemesi panoptik veya hiyerarşik bir düzenin göstergesidir. Öğretmenlerin, sınıfta kapının kapalı olması durumunda bile dışarıdan birinin dinleyebileceği endişesiyle konuşmalarına ve hareketlerine dikkat etmesi panoptikonun hayatımızın merkezinde olduğuna bir işarettir. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan sınavlarda, üniversitelerde yapılan sınavlarda, okullarda yapılan sınavlarda ve diğer kurumlarca yapılan sınavlarda gözetmenlerin

öğrencilerin sınavlara girdiği salonda bulunması, sınav salonlarında kameraların olması tipik bir panoptikon örneğidir.

Freire (2008) okullarda yapılan gözetim sürecini, özneleştirici eğitimden ziyade nesneleştirici bir eğitime yönelik olduğunu belirtmektedir. Bireyler, eğitimle yeteneklerini geliştirirken diğer yandan da kişiyi sınırlandıran, nesneleştiren baskılara karşı dik durmayı da öğrenmeli ve bilmelidir. Aksoy (2005) ise okullarda halihazırda kullanılan akıllı tahtalar, Mebbis, güvenlik kameraları, E-okul ve merkez ağlara bağlı olarak kullanılan internet, okul bileşenlerinin bilgileri kadar günlük yapılan işlemler ile eylemleri de kayıt altına aldığını ve öğretmenlerin görüşlerinin anlaşıldığını ileri sürmüşlerdir.

2.10. Gözetimin Panoptikon Ekseninde Değerlendirilmesi

Jeremy Bentham'ın tasarlamış olduğu hapisane yapısının tanımını yaparken bahsettiği, kişilerin tanınması açısından gözetleme faaliyetlerinin toplumun her kesiminde yapılması gerektiği hususundaki düşünceleri çağımızda büyük oranda karşılık bulmaktadır. Çalışmış olduğumuz yerlerin, sosyal hayatımızın her alanında belli otoriteler tarafından kameralarla, internet ses ve kayıt cihazlarıyla izlenmekte-takip edilmekte ve hayatın akışına aykırı bir durumun olması durumunda tespit edilerek müdahale edilmektedir. Çağımızda modern gözetim adına panoptikon birbirinden farklı anlayışlar sağlamıştır. Bu anlayış günümüz teknolojisi ile birleşerek her platformda kendine yer bulmuştur. Panoptik anlayışıyla gözetimin belli kurum-kuruluş ve alanlar için olmadığı, hayatın her alanında, anında oluşturmuş olduğu etkilerle gözetime maruz kalmış insanlarca dikkat edilen bir durum haline geldiğini bir gerçektir (Demir ve Demirhan, 2019: 223).

Tokgöz (2011) gözetimi, gözün dışarıya bakmış olduğu araçlarda bulunduğunu belirtmektedir. Yazar ortaçağın sona ermesinden sonra hakim olan durumun ise gözün dünyanın efendisi olduğu, dünyanın ve ardındaki dünyanın görünmezliğini temsil ettiğini ve bu anlayışın hakim olduğunu belirtmektedir. Antik yazarlardan Aristoteles ile porphry gözün askeri bir stratejist gibi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca gözün insan gibi bir varlık olduğunu, bakışlarını yönelttiği her şeyi esir alan, kuvvetli ışınlar yayan bir komutan olarak gördüğünü, fiziksel, saldırgan ve herkesin fark ettiği bir güç olarak ifade etmektedir.

Panoptikon ile ilgili olarak Megil (1998), mahkumlar kendilerinin daima izlendikleri fikrine kapıldıklarından dolayı izlenmeseler bile izlenebileceğini veya gözetlenebileceğini düşündükleri için kendilerince oto kontrol mekanizması geliştirmekte ve kendilerini denetlemektedirler. Bu gözetleme olayı içselleştirilerek kendilerini kontrol

altında tutmaya başlarlar. Bu panoptik anlayış ile iktidarlar kendilerini sürekli ve daimi bir alan yaratarak iktidarlarını kusursuz bir duruma getirirler. İktidarların bu görünmezliği uygulanan kişilere mecburi görünürlük dayatmaktadır. Bunun sonucunda tüm bireyler kendilerini gözlem altında tutmak zorunda kalacağını belirtmektedir.

Panoptik anlayışın ilk çıkışında hapishaneler ve akıl hastaneleri bulunmaktaydı. Bu durumla ilgili olarak Dömlükci (2022) Panoptik felsefenin, teknolojik gelişmeler ile birlikte farklı kurumlarda da görüldüğünü ileri sürmüştür. Çağımızda kullanılan çeşitli teknolojik aletler ile internet sayesinde çok farklı gözetim yöntemleri kullanılır hale gelmiştir.

Panoptikon anlayış ile başlayan gözetim, çağımızda haberleşme teknolojileriyle tekamül (evrim) geçirerek günlük hayatın her alanında yer almaktadır ve rutinlerimiz arasında bulunan güvenlik kameraları, iletişim teknolojileri ile iş ortamlarında farklı tekniklerle insanların gözetlenmesi, izlenmesi çok daha kolaylaşmıştır (Bıyıkbeyi, 2019: 40). İnsanların görmeye dayalı gözetiminin tek başına yeterli olmadığı, modern devletlerin gücünün sürekli olabilmesi için insanlara ait bilgilerin depolanarak onların izlenmesinin elzem hale geldiği bir gerçektir (Tümurtürkan, 2010:4).

2.11. Panoptikon İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Panoptikon ile ilgili literatürde farklı kurum tiplerinde farklı değişkenlerle yürütülen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu kapsamda bu bölümde panoptikon ile ilgili literatürde yer alan bazı araştırmalara yönelik bilgiler verilmektedir.

Eren (2022) çalışmasında Nüfus Müdürlüğü'nde görev yapan çalışanların panoptikon algılarının bireysel performansa etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda, çalışanların dışsal panoptikon ve negatif panoptikon algıları ile bireysel performans algıları arasında pozitif yönlü çok düşük dereceli bir ilişki olduğu; izlenme bilinci ve pozitif panoptikon algıları ile bireysel performans algılarının birbirlerinden etkilendikleri saptanmıştır. Ayrıca panoptikonun, bireysel performans üzerinde düzenleyici rolünün olduğu tespit edilmiştir. Bozkurt'un (2020) panoptikonun çalışan verimliliği, iş stresi ve örgütsel depresyon üzerindeki etkisini incelediği çalışmaya İstanbul, Ankara ve Mersin illerinde faaliyette bulunan Balkan Group'ta görev yapan 456 çalışan katılmıştır. Çalışma sonucunda panoptikon ile çalışan verimliliği ve iş stresi arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı; ancak panoptikon ile depresyon arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ak (2020) araştırmasında, gözetim kameralarının Gaziantep

Üniversitesi kampüs mekanına ve dolayısıyla öğrencilik deneyimine etkisi incelemiştir. Çalışma sonucunda güvenlik paradigmasını genişleten güvenlik kameralarının, öğrencilik tecrübesini dönüştürdüğü, öğrenciliğe ait süreçlerin yönetime ait pratiklerle normal bir duruma getirildiği belirtilmektedir. İlave olarak çalışmada öğrenciler tarafından hakim olan kanının kampüste güvenliğin sağlanması için kameraların kullanılması gerektiği yönünde olduğu vurgusu yapılmıştır. Çalışmada güvenlik amacıyla kampüste bulunan kameraların kontrolü sağlama ve denetimi sağlama için gerekli olduğu görüşünün yaygın olmasına rağmen bir kesim tarafından da özgürlüğün kısıtlandığı bir durumun olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada güvenlik kameralarının sürekli kayıt ve gözetim yapmasının oto kontrole yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir (2020) yapmış olduğu çalışmada, dijitalleşme ile birlikte insan hayatının birçok alanında gözetimin yapıldığı, bu durumun belli zamanlarda insanların temel hak ve özgürlüklerini tehdit ettiğini, teknolojiye insanların bazen bilinçsizce çoğu zamanda ise gönüllü olarak gözetlenmeye rıza gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca çalışmada bu gözetlenmeyle kişiler hem mahremiyetlerini hem de güvenliklerini tehdit altına soktuğunu belirtmiştir. Alkan (2018) yapmış olduğu çalışmada, Panoptikon'un kapalı mekan anlayışının zamanla aşılaraq tüm toplumları kapsamından dolayı süper panoptikona evrildiğini, bu süper panoptikonun ise tüm dünyayı bir hapis haneye çevirdiğini belirtmiştir. İlave olarak yazar, gözetimin enformasyon teknolojilerinin gelişimine büyük katkı sağladığını, bu sebepten dolayı gözetimin kapasitesini ile yoğunluğunun giderek artması denetimi daha üst seviye çıkarttığını belirtmiştir. Bıyıkbeyi (2019) araştırmasında benimsenmiş ulusal kültürel değerler, panoptikon, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin yönünü ve düzeyini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma, İstanbul ilinde faaliyette bulunan bankaların çağrı merkezlerinde görev yapan 359 çalışan üzerinden yürütülmüştür. Çalışma sonucunda, benimsenmiş ulusal kültürel değerler panoptikon, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Yücel (2017) çalışmasında post modern toplumda kadının kendine ait bedenini denetleyici panoptik bakış açısını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda; kadının kendisine ait bedeniyle düşmanca ve yabancılaştırılmış bir ödül-ceza taallukuna iten bilgi iktidar düzeninin, kadınlar için özgürleştiren bir kılavuz görev görmesine ilişkin çelişkiler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmada kadının kamusal alan ile özel alana ait sınırlarını silikleştirerek, tamamen transparan ve düzeltilebilir bir beden ferasetini ön

palana çıkardığı bulgulanmıştır. Asıl (2017) yapmış olduğu çalışmada günlük yaşantının her yerinde şiddetli bir şekilde maruz kaldıkları gözetim olgusunu, kişilerin konuyla ilgili bilgisinin olup olmadığı, farkındalık durumları ve bilinçli olup-olmadıkları durumları, durum karşısındaki algıları, tutumlarını ve davranışlarını araştırılmışlardır. Çalışma sonucunda gözetim yapılmasının kabul etme eğiliminin olduğu, çalışanların gözetim ile mahremiyet ilişkilerini tam olarak kuramadığı, gözetim yapmak için kullanılan teknolojilerin mahremiyetlerini ihlal edildiğini düşünmedikleri, olası bir ihlalin olması durumunda ise gözetimi kabul etmeme davranışları sergiledikleri, genel anlamda güvenlik amacıyla gözetimin yapılmasından dolayı kabul görüldüğü saptanmıştır. Kaygısız (2017) çalışmasında teknolojik gelişmeler ile birlikte dünya bilgi/enformasyon toplumundan çıkıp gözetim toplumuna gittiğini belirtmektedir. Yazar ayrıca gözetimin sınır tanımadan kesintisiz bir şekilde devam ettiğini, çağımızda her yerde bulunan kameralar, mobil telefonlar, kullanmış olduğumuz kredi kartları, internet, bilgisayarlar ve dijital televizyonlar ile birlikte süperpanoptikon'a geçişin olduğunu belirtmektedir. Tümertürkan (2010)'Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu" adlı çalışmasında, gözetimin insanlık tarihi boyunca denetim mekanizması için sürekli olduğunu, modern devletlerle birlikte gözetimin biçiminin değiştiğini, insanların günlük yaşamları teknolojik alet ve cihazlarla birlikte daha kolay izlenir bir hale geldiğini belirtmiştir.

Yıldırım (2013) çalışmasında halkla ilişkilerin, müşterilerin yahut çalışanların davranışları üzerinde denetim kurmayı amaçlayan ve davranışları belirli bir ölçüde kontrol etmek için odaklanan bir süreç olarak tanımlanmasından sonra, bu tanımın günümüz elektronik panoptikon örneklerinden olan kameraların kullanım amaçları arasındaki bağlantıyı araştırmıştır. Çalışmada halkla ilişkilerin çeşitli sektörlerinde değişik profildeki çalışanlar üzerinde bireylerin kameralar ile olan gözetime düşünceleri ve davranış değişiklikleri sınanmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların söz konusu güvenlik kameraları olduğunda sürekli gözetim ve kayıt altında tutulmayı gerekli gördükleri ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada performans ve denetim amaçlı kameralar söz konusu olduğunda kameraların ne zaman kayıta olduğu bilgisi kendilerinde olmadığı için sürekli gözetim hissi çalışanlarda rahatsızlık uyandıracak ve performanslarının ciddi şekilde etkileyeceği vurgusu yapılmıştır.

Asan (2013) yaptığı çalışma ile okullarda uygulanan disiplin anlayışı ile eğitimin işlevlerinin Michel Foucault'un sosyal bilimlere uyarladığı iktidar-bilgi çerçevesinde analizi ve eğitim aracılığıyla yetiştirilmek istenen insan algısının incelenmesini

hedeflemiştir. Çalışmada Foucault'nun iktidar, bilgi ve eğitim arasındaki ilişkiye dair analizlerinden faydalanılarak eğitimde disiplin uygulamaları aracılığıyla gözetimin nasıl oluştuğunun izinin sürülmesi, bu süreçte ortaya çıkan gözetimin bireysel varoluşlar üzerindeki etki derecesinin analizi, bu analiz doğrultusunda itaat ve rızanın nasıl yeniden üretildiğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kuramsal analitik modelde olan bu çalışmada, Türk eğitim tarihinde Osmanlı'nın son dönem (1795-1923) eğitim birikimi ile cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1946) uygulanmış olan disiplin anlayışına Michel Foucault açısından bakıldığında yetiştirilmek istenen insan modeli ve gözetim ağının nasıl bir tablo ortaya koymakta olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmada 1795'ten 1923'e kadar olan dönemde eğitim reformlarının öğrencilerde merkezi otoriteye karşı itaat ve sadakat duyguları uyandırmak üzere dinsel ve ahlaki telkinlerin yapılması ve Osmanlı bilincine sahip vatandaşların yetiştirilmesi üzerine şekillendiği görülmektedir. Çalışma sonucunda, panoptik eğitim algısının günümüzdeki izlerini sorgulamaya ve bilgi-iktidar ilişkilerinin eğitimdeki yansımalarını anlamaya yardımcı olabileceği gibi geleceğin daha özgür ve yaratıcı okullarını oluşturmada da eğitime katkı sağlayabileceği vurgusu yapılmıştır.

Aur lie (2002) "Yönetim ve organizasyonda sembolik bir kavram olan panoptikon ile ilgili bir araştırma: Cennet mi cehennem mi?" adlı çalışmasında, Bentham'ın orijinal panoptikon anlayışının bir dizi organizasyonun yönetiminde etkili bir aracı temsil edebileceğini ve liberal yönetimi yorumlanmasına yardımcı olabileceğini belirtmektedir. Bununla beraber kuruluşlardaki daha büyük programlara ve siyasi ideallere daha fazla dikkat edilmesi, yeni organizasyonlarda yer alan hayallerin, ideolojik temellerin planların sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir.

Gill (2001) Küresel Panoptikon  zerine yapmış olduğu çalışmasında soğuk savaştan sonra dünya istihbarat topluluklarının yeni analitik ve bilgi işleme yetenekleri ve ulusal rekabetçiliğin yeni ideolojileriyle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar çalışmada, finansta kamu ve özel gözetimin yeni mekanizmalarını ya da Jeremy Bentham'ın türettiği terminolojiyle "panoptisizm"i özetlemektedir. İlave olarak, hesap verebilirlik ve düzenleme sistemlerinden kaçan "gayri resmi", gizli ve çoğu zaman yasa dışı olan offshore ekonomi politiğin muazzam bir şekilde büyüdüğünü de gözlemlemektedir. Çalışma sonucunda küresel finansal sistemde bir araya getirildiğinde bu yapılar, üçüncü dünyadan varlıklı batıya kaynakların hem yasal hem de yasadışı, resmi ve gayri resmi transferlerini, aynı zamanda kara para aklamayı, mali dolandırıcılığı, vergi

kaçakçılığını ve servetin yeniden dağıtılmasına hizmet eden diğer yolları kolaylaştırdığı vurgusunda bulunulmuştur.

Van Zoonen (2021) çalışmasında gözetim teknolojileri hakkında farkındalık yaratmanın çeşitli yollarını araştırmıştır. Çalışmada sanatçıların ve aktivistlerin gözetimi görünür kılmak için kültürel performansa nasıl katıldıkları gösterilmekte ve eleştirel akademisyenlerin ortaya koyduğu bir dizi katılımcı eylem araştırması aracı gözden geçirilmektedir. Çalışma sonucunda gözetim teknolojilerini ifşa etmeye yönelik bu performatif ve katılımcı araçların anlık bir etkisinin olduğu, ancak bunun geçici bir etki olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada, tartışmaları bireysel sorumluluklardan kolektif sorumluluklara ve bireysel farkındalıktan siyasi gündem belirlemeye taşımak için ek çabalara ihtiyaç duyulacağı vurgusu yapılmıştır.

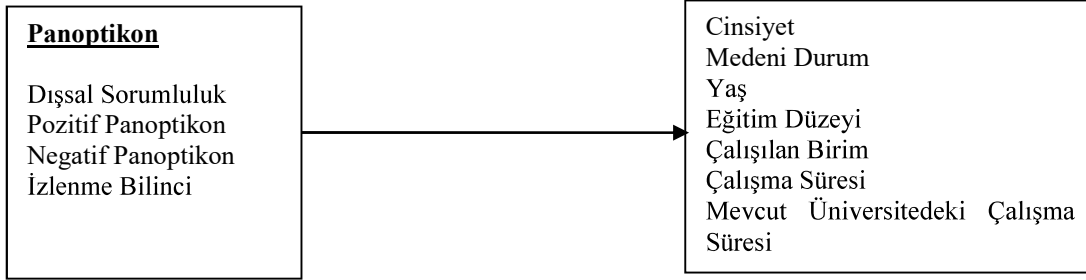
Panoptikon metaforunu metodik olarak ele alan Indiparambil'in (2021) çalışması, işyerinde kullanılan modern elektronik gözetimin analizi için uygunluğunu incelemeyi amaçlamakta ve Hindistan senaryosuna özel bir odaklanma ve uygulama ile işyerinde zorbalık ve bunun sonucunda ortaya çıkan kontrol mekanizması, güç dengesizlikleri ve mağduriyet konusu etrafında tartışma başlatmaktadır. Bu araştırma, Foucault'nun kişilerin kategorik konumlarına göre "normalleştirildiği" "disiplin toplumu" kavramının ve Deleuze'ün insanların sınırlandırılmış parametreler içinde yaşamaya zorlandığı "kontrol toplumu" argümanının ötesine geçerek işyeri zorbalığının haksız ve gerekçesiz mağduriyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada kalıcı mağduriyet, işyeri zorbalığının eşzamanlı bir olgusu olarak aktarılmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu bölüm altında araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışanlarının panoptikon düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaya yönelik Munzur Üniversitesinde görev yapan akademik ve idari personellerin görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama araştırması kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Karasar'a (2016) göre ilişkisel tarama araştırmasında iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki ilişkinin/ilişkilerin, bu değişkenlere herhangi bir müdahale edilmeden irdelendiği araştırmalardır. Bu araştırma modelinin esasında, değişkenlerin birlikte değişimleri yatmaktadır. Bu sebeple bu model, "ilişki ve fark" analizleri aracılığıyla değişkenler arasındaki ilişkiler üzerine kuruludur. Bu araştırmanın teorik modeli ise ilgili yazın taramasından elde edilen bulgulara göre aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Şekil 3.1. Teorik modeli

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma hipotezleri ise aşağıdaki gibidir:

H₁: Çalışanlarının panoptikon algıları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H₂: Çalışanlarının panoptikon algıları medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H3: Çalışanlarının panoptikon algıları yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H4: Çalışanlarının panoptikon algıları eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H5: Çalışanlarının panoptikon algıları çalışılan birime göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H6: Çalışanlarının panoptikon algıları sektördeki çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H7: Çalışanlarının panoptikon algıları mevcut üniversitedeki çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterir.

H8: Panoptikon ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, 10Eylül 2023 ve 10Ekim 2023 tarihleri arasında Munzur Üniversitesinde fiili olarak görev yapan akademik ve idari personel çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü tarihlerde söz konusu üniversitede akademik personel 483 ve idari personel 236 olmak üzere toplam 719 çalışan, fiili olarak görev yapmaktadır. Araştırmanın ana kütesine yönelik veriler, Munzur Üniversitesi Performans Faaliyet Raporundan alınmıştır (URL-6, 2023).

Evren sayısı dikkate alındığında, %5 hata toleransı ve %95 güvenilirlik düzeyi aralığında örneklem 251 kişi olarak tespit edilmiştir. Yani, evren büyüklüğü 719 olarak alındığında aşağıdaki formüle göre örneklem büyüklüğü (n) en az 251 olmalıdır. Çalışma 278 üniversite çalışanı üzerinden yürütülmüştür. Bu büyüklükteki bir örneklem büyüklüğünün %95 güven düzeyinde evreni temsil gücünün olacağı söylenebilecektir (Baş, 2008: 39-42).

$$\text{Örnek Hacim}(n) = \frac{N \times t^2 \times p \times q}{(N-1) \times d^2 + (t^2 \times p \times q)}$$

N: hedef kitlenin sayısı (719), n: örnekleme alınacak sayı n:?, p: olayın gerçekleşme olasılığı (0.5), q: olayın gerçekleşmeme olasılığı (0,5), t: ∞ serbestlik derecesine göre teorik t tablo değeri (1.96), d: kabul edilen örneklem hatası (0,05)

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırmanın en önemli sınırlılığı, verilerin sadece bir kamu üniversitesinde görev yapan çalışanlardan elde edilmiş olmasıdır. Bu nedenle örneklemin sınırlı kalması, araştırmanın genellenebilirliğindeki en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Bir diğer sınırlılık olarak, bu araştırmanın sonuçlarının araştırmanın uygulandığı dönem (Eylül 2023- Ekim 2023) ile sınırlı olması söylenebilir. Ayrıca, araştırmaya katılan akademik ve idari personellerin panoptikon algıları, “Panoptikon Ölçeği”nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Araştırma doğrultusunda ilgili konuların irdelenmesi ve uygulama aşaması için şu varsayımlar dikkate alınmıştır: Akademik ve idari personelin çalışmaya gönüllü olarak katıldıkları, soruları içtenlikle ve doğru olarak cevapladıkları; çalışmadaki örneklem sayısının hedef evreni temsil ettiği ve anket sonuçlarının değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel araçların ve tekniklerin bu araştırmanın amacına uygun olduğu varsayılmıştır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama aracı, “Kişisel Bilgiler Formu” ve “Panoptikon Ölçeği ” olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Araştırma önerisinin etik açıdan uygunluğu için Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulu’ndan ve ilgili kurumdan gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca araştırmanın yapılabilmesi için ölçeği geliştiren kişiden mail yoluyla izin alınmıştır.

2023 yılı eylül ayında başlatılan veri toplama süreci 2023 yılı ekim ayında tamamlanmış ve veri toplama süreci bir ay içinde gerçekleşmiştir. Veri toplama sürecinde Munzur Üniversitesi’nde görev yapan akademik ve idari personellere veri toplama formları dağıtılmış ve veriler elden doldurtulmuştur.

3.5. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizleri

Panoptikon konuları ile ilgili literatür taranmış ve gerekli izinler alınarak araştırmada iki bölümden oluşan anket kullanılmasına karar verilmiştir. Anketin birinci bölümünde yedi sorudan oluşan “Kişisel Bilgiler Formu”(cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, çalışılan birim, çalışma süresi, mevcut üniversitedeki çalışma süresi) yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde “Panoptikon Ölçeği” yer almaktadır. Panoptikon

Ölçeği 5'li likert tipi (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) 28 sorudan oluşmaktadır.

Katılımcıların panoptikon uygulamalarına yönelik algılarını ölçmek için Bıyıkbeyi (2019) tarafından geliştirilmiş ölçek esas alınmıştır. Ölçek, pozitif panoptikon (7 ifade), negatif panoptikon (8 ifade), dışsal sorumluluk (7 ifade) ve izlenme bilgisi (6 ifade) 28 ifade ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek; Bozkurt (2021) ve Bilen (2023) tarafından yürütülen araştırmalarda kullanılmış, güvenilirlik ve geçerliliği test edilmiş ve yeterli düzeye ulaşılmıştır. Cronbach's Alfa (içsel tutarlılık katsayısı) değeri Bozkurt tarafından 0,68 ve Bilen tarafından ise 0,77 olarak bulgulanmıştır.

Çalışmada veri analizi için kullanılacak teknikler aşağıda sıralanmaktadır:

- Betimleyici istatistikler: frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, normallik,
- Bağlam (zaman, anakütle ve örneklem) farklı olduğu için kullanılan ölçeklerin geçerlilik (faktör) ve güvenilirlik (cronbach alpha) analizleri,
- Hipotez testleri için değişkenler arasında ilişkiyi araştırmaya yönelik korelasyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca demografik özellikler ile değişkenler arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ölçmek için ise bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

Söz konusu analizler, lisanslı SPSS 26.0 paket programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde yapılan çalışmanın analiz sonucunda ortaya çıkan sonuçları paylaşılmıştır. Bu doğrultuda sırayla Frekans, Normallik, Güvenilirlik, Geçerlilik, Bağımsız T testleri, Tek Yönlü Varyans ve Korelasyon Analizlerine ait sonuçlar aktarılmıştır.

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan Munzur Üniversitesi akademik ve idari personel çalışanlarının demografik özelliklerine göre dağılımları aşağıdaki tablo4.1’de aktarılmaktadır.

Tablo 4.1.Ankete katılım gösterenlerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular

Değişkenler	Kategori	Frekans	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	187	67,3
	Kadın	91	32,7
Yaş	18-26	8	2,9
	27-35	74	26,6
	36-44	148	53,2
	45 ve Üstü	48	17,3
Medeni Durum	Evli	196	70,5
	Bekar	82	29,5
Öğrenim Durumu	Lise ve Dengi	21	7,6
	Okullar	31	11,2
	Ön Lisans	55	19,8
	Lisans	72	25,9
	Yüksek Lisans	99	35,6
	Doktora		
Memuriyetteki Görev Süresi	1 yıldan az	21	7,6
	1-5 yıl	46	16,5
	6-10 yıl	72	25,9
	11-15 yıl	78	28,1
	16 yıl ve üstü	61	21,9
Üniversitedeki Görev Süresi	1 yıldan az	21	7,6
	1-5 yıl	60	21,6
	6-10 yıl	87	31,3
	11-15 yıl	87	31,3
	16 yıl ve üstü	23	8,3
Çalıştığı Birim	Akademik	179	65,4
	İdari	99	35,6

Tablo 4.1’deki veriler incelendiğinde; ankete katılanların %67,3 erkek ve %32,7’si ise kadınlardan oluşmaktadır. Yaş aralığı açısından en büyük grubu, %53,2 ile 36-44 yaş

arasındakiler oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında evli olanlar %70,5 oranındayken; bekar olanlar da %29,5 oranındadır. Eğitim düzeylerine göre değerlendirildiğinde %35,6 oranı ile doktora mezunu katılımcıların çoğunlukta olduğu, %7,6 ile lise ve dengi okulların azınlık da olduğu görülmektedir. Memuriyetteki görev sürelerine bakıldığında %28,1 ile 11-15 yıl arasındakilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Üniversitedeki görev sürelerine bakıldığında 6-10 yıl %31,3 olduğu ve yine 11-15 yıl arasındakilerinde %31,3'lük bir oranda olduğu ve eşit olduğu ve bunların çoğunlukta olduğu, %7,6 ile 1 yıldan az olanların azınlık da olduğu görülmektedir. Çalışılan birime bakıldığında ise ankete katılanlardan %64,4 oranında akademik, %35,6 idari birimden oluştuğu görülmektedir.

4.2. Normallik Analizi

Normallik testi, farklılıkları incelemeye yönelik analizler, korelasyon ve regresyon analizlerini yapabilmek için şarttır. Yani verilerin normal dağılıp dağılmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Normal dağılım analizinde Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis(Basıklık) değerleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar 4.2'de aktarılmaktadır.

Tablo 4.2. Normallik Analizi Bulguları

Ortalamalar	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Panoptikon	0,044	0,527
Dışsal Sorumluluk	0,405	0,013
Pozitif Panoptikon	-0,393	-0,278
Negatif Panoptikon	0,086	-0,254
İzlenme Bilinci	0,501	0,139

Basıklık ve çarpıklık değerleri “-2” ve “+2” aralığında ise verilerin normal dağıldığı varsayımı kabul görmektedir (George ve Mallery, 2010). Tablo incelendiğinde her bir değişken için basıklık ve çarpıklık değerlerinin belirtilen aralıkta olduğu görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu verilerin normal dağıldığı ve bu sebeple parametrik testlerin uygulanabileceği kanısına varılmıştır.

4.3. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik, yapılan bir araştırmada kullanılan bir ölçeğin, ölçülmesi istenen şeyi doğru bir şekilde ölçebilme derecesidir (Tekin, 2007). Bu kapsamda araştırmada kullanılan panoptikon ölçeğinin (alt boyutları da dahil olmak üzere) güvenilirliklerini test etmek amacıyla Cronbach Alfa içsel tutarlılık testine başvurulmuştur. İç güvenilirliğin belirtisi olan Cronbach Alfa katsayısı (α) çoğunlukla Likert tipi ölçeklerde kullanılır ve değerleri şöyledir (Kılıç, 2016:2).

$< \alpha < 0.40$ ise güvenilir değildir.

$0.40 < \alpha < 0.60$ ise düşük güvenilirliktedir.

$0.60 < \alpha < 0.80$ ise oldukça güvenilirdir.

$0.80 < \alpha < 1.00$ ise yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 4.3’de görüldüğü üzere, içsel tutarlılık katsayılarının oldukça güvenilir ve yüksek derecede güvenilir olmasından dolayı elde edilen bu değerlerin araştırma için yeterli olduğu görülmektedir. Tüm α değerlerinin 0,60’dan büyük oluşu ölçeklerin güvenilirliğini ve değişkenlerin içsel tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.3. Güvenilirlik analizi bulguları

Değişkenler	İfade sayısı	α değeri
Panoptikon	21	0,773
Dışsal Sorumluluk	6	0,730
Pozitif Panoptikon	4	0,829
Negatif Panoptikon	7	0,845
İzlenme Bilinci	4	0,606

4.4. Faktör Analizleri

Faktör analizi, benzer yapıları test eden değişkenlerden az miktarda ve açıklayıcı özelliklerde anlamlı değişkenler bulma amacına yönelik farklı değişkenli bir sayısal veri analizidir (Büyüköztürk, 2002: 472). Daniel’e (1988) göre faktör analizi, çok sayıda değişkenin kovaryans yapısını araştırmak ve değişkenlerin aralarında bulunan ilişkilerini anlamlandırmak için kurulmuş bir tekniktir (akt: Büyüköztürk, 2002: 472). Bu sebeplerden

faktör analizi sosyal bilimlerde elde edilmiş verilerin analizlerinde kullanılması gereken ve verileri anlamlandıran bir hesaplama metodu olduğu söylenebilir (Baykoca, 2021: 44).

KMO testi değişkenler arasındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygun olup olmadığını ölçen bir analizdir. KMO test değerinin 0 ile 1 arasında olması gerekmektedir. Değişkenlerden birinin başka bir değişken tarafından hata olmadan tahmin edilmesi durumunda 1' e eşit olmakta ve 0,8 üstündeki değerler mükemmel sayılmaktadır. KMO faktör yük oranlarının 0,45 olması veya üzerinde olması iyi bir ölçü sayılmaktadır. Fakat uygulamadaki az sayıda olan önermeleri için bu sınır değerinin 0,30'a indirilmesi de mümkündür (Büyüköztürk, 2012).

Yapılan çalışma sonucunda kullanılan ölçeklerin geçerlilik durumlarını test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda işlemeyen 7 madde ölçekten çıkarılmış ve faktör yükleri 0.30 üzerinde olan 21 madde ölçeğe alınmıştır. Aşağıda panoptikon ölçeğine ilişkin Bartlett's küresellik testi yer almaktadır (tablo 4.4).

Tablo 4.4. Panoptikon ölçeğine ilişkin KMO örneklem yeterliliği ölçüm analizi ve Bartlett testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ölçüm analizi		,830
Bartlett küresellik testi	Ki kare (Approx. Chi-square)	2077,223
	Serbestlik derecesi (df)	210
	Önem (sig)	,000

Tablo 4.4'e göre, Kasiyer Meyer Olkin (KMO) değerinin 0,830 olduğu, örneklem sayısının yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Bartlett Küresellik Testi sonucunda değişkenler arasında anlamlı düzeyde yüksek ilişkiler bulunduğu ve verilerin faktör analizi uygulamak için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır (X^2 : 2077,223, sd:210, $p<0,05$).

Aşağıdapanoptikon ölçeğinin; dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon, negatif panoptikon ve izlenme bilinci boyutlarına ilişkin faktör analizi yer almaktadır (tablo 4.5).

Tablo 4.5.Panoptikon ölçeğine ilişkin sorularının faktör analizi

Örgütsel Güven İfadeleri	F1	F2	F3	F4
DS1	,436			
DS2	,732			
DS3	,363			
DS4	,783			
DS5	,701			
DS6	,660			
PP8		,788		
PP9		,845		
PP10		,830		
PP11		,647		
NG15			,581	
NG16			,634	
NG17			,706	
NG18			,721	
NG19			,752	
NG20			,721	
NG21			,694	
İB22				,813
İB23				,846
İB24				,623
İB27				,367
Toplam Açıklanan Varyans Değeri: 55,157				

21 maddelik Panoptikon Ölçeğine faktör analizi uygulanmıştır. Tablo 4.5'e göre tüm maddelerin dahil olduğu yapıda 4 faktör oluşmuştur. Bütün faktör yüklerinin 0,30'un üstünde olduğu görülmüştür. Faktör 1 toplam yapının %19,242'sini açıklamakta iken faktör 2 %14,219'unu, faktör 3 ise %13,028'ini ve faktör 4 ise %8,668 açıklamaktadır. Bu 4 faktör birlikte toplam yapının %55,157'sini açıkladığı görülmüştür.

4.5. Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçeğe ait ortalama puanlama değerlendirilmesinde aritmetik ortalama dikkate alınmıştır. Aşağıda verilen puan aralıkları likert tipi ölçeklerin ortalama puanlamaların yapılmasında ölçüt olarak kabul edilmiştir (Tekin, 2017)

Tablo 4.6. Ölçek Puanları

Puan Aralığı	Ölçekteki karşılığı
$1,00 \leq \bar{x} \leq 1,80$	Kesinlikle katılmıyorum
$1,80 < \bar{x} \leq 2,60$	Katılmıyorum
$2,60 < \bar{x} \leq 3,40$	Kararsızım
$3,40 < \bar{x} \leq 4,20$	Katılıyorum
$4,20 < \bar{x} \leq 5,00$	Kesinlikle katılıyorum

Yapılan çalışma hakkındaki ölçek ile ilgili tanımlayıcı istatistiki bilgiler tablo4.7 de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyut	Madde Sırası ve İfade	Ortalama	Standart Sapma	Alt Boyut Ortalaması ve Standart Sapma	Genel Boyut Ortalaması ve Standart Sapma
Dışsal Sorumluluk	1.İzlendiğimi bildiğim için iş yeri kurallarına uymaya dikkat ederim.	3,15	1,37	Alt Boyutun Ortalaması: 2,64 Alt Boyut Standart Sapma: 0,822	Genel Boyutun Ortalaması: 2,72 Alt Boyut Standart Sapma: 0,52
	2.İş yerimde izlenmediğimi bildiğim alanlarda kurallara uymadığım olur.	2,00	1,20		
	3.Gözetim ve denetim mekanizmalarının olmadığı yerlerde çalışanların davranışlarında farklılık olur.	3,36	1,18		
	4.Gözetim ve denetim mekanizmalarının olmadığı yerlerde benim davranışlarımda farklılık olur.	2,06	1,18		
	5.Gözetim ve denetim mekanizmaları olduğu yerlerde olumlu özelliklerimi ön plana çıkarıp, olumsuz özelliklerimi göstermeme gayretine girerim.	2,35	1,27	Alt Boyutun Ortalaması: 3,28 Alt Boyut Standart Sapma: 1,02	
	6.Gözetim ve denetim mekanizmalarının olduğu yerlerde iş arkadaşlarımla olan ilişkilerime ve iletişime dikkat ederim.	2,88	1,34		
	8.Gözetim ve denetim mekanizmalarının yer aldığı bölgeler bende o yerlerin güvenli olduğu hissini uyandırıyor	3,38	1,26		
Pozitif Panoptikon	9.İş yerindeki gözetim ve denetim mekanizmalarının kurum içi kurallara uyumu sağlamak için gerekli olduğuna inanıyorum.	3,42	1,23		
	10.İş yerimde gözetim ve denetim mekanizmalarının olması bana güven duygusu verir.	3,47	1,25		
	11.İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmaları sayesinde yönetimin, çalışanlar arasında adaleti sağladığını düşünüyorum.	2,83	1,26		

	15. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının üzerinde baskı oluşturduğunu ve beni strese soktuğunu düşünüyorum	2,75	1,23	
Negatif Panoptikon	16. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmaları sebebiyle bazen kendimi bir kalenin içine veya duvarları olmayan şeffaf bir hapisaneye konulmuş gibi hissediyorum	2,46	1,26	Alt Boyutun Ortalama sı: 2,69 Alt Boyut Standart Sapma: 0,87
	17. Gözetim ve denetim mekanizmaları benim yetki düzeyimi sınırlandırabilir.	2,68	1,16	
	18. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının varlığı beni tedirgin eder.	2,40	1,16	
	19. Gözetim ve denetim mekanizmaları özerk karar vermemi olumsuz yönde etkileyebilir	2,63	1,19	
	20. Benim hakkımda işyerinde kayıtların var olması ve bu kayıtların belirsiz bir zamanda izlenme/dinlenmesi ihtimali beni tedirgin eder.	3,01	1,28	
	21. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarını çalışmamahremiyetime ihlal olarak düşünürüm.	2,92	1,20	
İzlenme Bilinci	22. İş yerimdeki kameraların işlevleri hakkında tüm bilgilere sahibim.	2,08	1,13	Alt Boyutun Ortalama sı: 2,33 Alt Boyut Standart Sapma: 0,83
	23. Çalıştığım işletmedeki izleme ve dinleme cihazlarının nerelerde kurulduğunu tam olarak biliyorum.	2,17	1,25	
	24. İzlendiğimi hissettiğimde yöneticim tarafından kontrol edildiğimi düşünüyorum.	2,78	1,20	
	27. Çalışma arkadaşlarımı kamera, dinlenme ve benzeri sistemler tarafından izlendiğimiz konusunda zaman zaman ikaz ederim.	2,28	1,3	

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde dışsal sorumluluğun 2'inci maddesinde “İş yerimde izlenmediğimi bildiğim alanlarda kurallara uymadığım olur” maddesi alt boyutun en düşük ortalaması (2.00) olduğu görülmüştür. Bu sonuç, davranışlarında kurallara uymak için çevrenin ve izlenmenin etkili olmadığı, çalışma ve iş ahlaklarının olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dışsal sorumluluğun 3'üncü maddesinde “Gözetim ve denetim mekanizmalarının olmadığı yerlerde çalışanların davranışlarında farklılık olur” maddesi alt boyutun en yüksek ortalaması (3,36) olarak görülmüştür. Dışsal sorumluluk alt boyutun tamamına bakıldığında ise ortalamanın 2,64 olduğu görülmektedir. Bu ortalama ile ankete katılım gösterenlerin, işyerinde kurallara uyup uymamada, davranışlarda değişiklik olup olmama durumlarında, dikkatli ve kontrollü davranışlarında izlenme ve gözetimin davranışlarını etkilemesinde net bir olumlu ya da olumsuz bir tavır sergilemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde pozitif panoptikon'un 11'inci maddesinde “İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmaları sayesinde yönetimin, çalışanlar arasında adaleti sağladığını düşünüyorum” maddesi alt boyutun en düşük ortalaması (2,83) olduğu görülmüştür. Bu sonuç, çalışılan yerlerde kameraların olup olamamasının adaleti sağladığı konusunda kararsız oldukları şeklinde yorumlanabilir. Pozitif panoptikonun 10'uncu

maddesinde “İş yerimde gözetim ve denetim mekanizmalarının olması bana güven duygusu verir” maddesi alt boyutun en yüksek ortalaması (3,47) olarak görülmüştür. Bu bulgu,iş yerinde denetim ve gözetim mekanizmasının olmasından dolayı adaletin sağlandığı sonucuna yordanabilir. Pozitif panoptikon alt boyutunun tamamına bakıldığında ise ortalamanın 3,28 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların gözetlenme sonucunda güven ortamı sağlayıp sağlamadıkları hususundaolumsuz bir tavır sergilemedikleri ancak bu durum ile ilgili net bir tavır belirlemedikleri sonucuna varılabilir.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde negatif panoptikon’un 18’inci maddesinde “İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının varlığı beni tedirgin eder” maddesi alt boyutun en düşük ortalaması olduğu (2,40) olduğu görülmüştür. Bu sonuç, katılımcıların üniversitede gözetim ve denetim mekanizmalarının olmasından dolayı herhangi bir tedirginlik yaşamadıkları şeklinde yorumlanabilir. Negatif panoptikonun 20’nci maddesinde “Benim hakkımda işyerinde kayıtların var olması ve bu kayıtların belirsiz bir zamanda izlenme/dinlenmesi ihtimali beni tedirgin eder” maddesi alt boyutunun en yüksek ortalaması (3,01) olarak görülmüştür. Burada, iş yerinde kayıtların var olmasının ve bu kayıtların izlenip/dinlenmesi ile ilgili bilgilerinin olmadığı, bu sebepten dolayı izlenme ve dinlenme ihtimalinden dolayı tedirginlik yaşayıp yaşamama konusunda net bir bilgilerinin olmamasından dolayı tedirgin olmaları veya olmamaları için net bir tavır sergileyemedikleri sonucu çıkarılabilir. Negatif panoptikon alt boyutunun ortalamasına bakıldığında ise 2,69 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların çalışmış oldukları ortamlarda gözetlenmekten duymuş oldukları huzursuzluk ile ilgili bir durumun olmadığı, ancak bu durum ile ilgili net bir tavır sergilemedikleri çıkarımı yapılabilir.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde izlenme bilinci’nin 22’nci maddesinde “İş yerimdeki kameraların işlevleri hakkında tüm bilgilere sahibim” maddesi alt boyutun en düşük ortalaması (2,08) olduğu görülmüştür. Bu sonuç, üniversite çalışanlarının işyerindeki kameraların kullanım amaçları hakkında tüm bilgilere sahip olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. İzlenme bilincinin 24’nci maddesinde “İzlendiğimi hissettiğimde yöneticim tarafından kontrol edildiğimi düşünüyorum” maddesi alt boyutun en yüksek ortalaması (2,78) olarak görülmüştür. Bu bulgu, çalışanların izlenme bilinci oluştuğunda yöneticileri tarafından kontrol edildikleri ile ilgili net bir düşünce oluşturmadığı çıkarımı sağlayabilir. İzlenme bilinci alt boyutunun ortalamasına bakıldığında ise 2,33 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların işyerinde gözetleme cihazlarının

nerelerde olduğu, izlendiklerini bilmeleri ile ilgili net bir bilgisinin olmadığı bu husus ile ilgili olarak kararsız oldukları yorumu yapılabilir.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde Panoptikon genel boyut ortalamasının 2,72 olduğu görülmüştür. Bu puanlama ile ankete katılanların kararsız oldukları görülmüştür. Bu sonuç, üniversite çalışanlarının zihinlerinde bütünün gözetlenmesi ile ilgili olarak kesin bir kanaatin oluşmadığı, bu husus da kararsız oldukları şeklinde yorumlanabilir.

4.6. Farklılıkları İncelemeye Yönelik Analizler

Fark analizleri, ölçek puanlarının katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik sorulara cevap bulmak için yapılmıştır. Demografik özelliklere göre farklılıkların incelenmesine yönelik analizlerde iki değişkenli sorular için bağımsız t testi; üç ve üzeri değişkenli sorular içinse tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Ayrıca gruplar arası varyansın homojen olmasından dolayı Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) testlerinden Scheffe testine başvurulmuştur.

4.6.1. Bağımsız T testi bulguları

Tablo 4.8’de ölçek puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.8.Cinsiyete göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları

Boyutlar	Kategoriler	n	Ortalama	Standart Sapma	t	F	P
Panoptikon	Erkek	187	2,71	0,52	-0,357	0,020	0,722
	Kadın	91	2,73	0,54			
Dışsal Sorumluluk	Erkek	187	2,63	0,85	-0,104	2,009	0,917
	Kadın	91	2,64	0,76			
Pozitif Panoptikon	Erkek	187	3,32	1,04	1,053	0,565	0,293
	Kadın	91	3,18	0,96			
Negatif Panoptikon	Erkek	187	2,66	0,87	-1,000	0,029	0,318
	Kadın	91	2,77	0,88			
İzlenme Bilinci	Erkek	187	2,31	0,81	-0,482	1,612	0,630
	Kadın	91	2,36	0,86			

*p<0,05

Cinsiyet durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde, erkek ve kadın

ortalamlarının birbirlerine çok yakınlık göstermiş olsalarda kadınların ortalamlarının erkeklerden yüksek ortalamaaya sahip olduğu görölmüştür. Bu ortalamalara göre kadın çalışanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Cinsiyet durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamları incelendiğinde, erkeklerin ortalamlarının kadınlara göre yüksek görölmüştür. Erkek çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Cinsiyet durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; negatif panoptikon algıları cinsiyet durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların Negatif Panoptikon ortalamları incelendiğinde, kadın ortalamlarının erkeklerden daha yüksek ortalamaaya sahip olduğu görölmüştür. Bu ortalamaaya göre kadın çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanların strese soktuğu, yetki düzeylerinin sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığının tedirginlikler yarattığı söylenebilir.

Cinsiyet durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; izleme bilinci algıları cinsiyet durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamları incelendiğinde, erkek ve kadın çalışanların ortalamları bir birine yakınlık gösterdiği, kadınların ortalamlarının erkeklerden yüksek olduğu görölmüştür. Bu ortalamaaya göre kadın çalışanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin ve bu cihazlara ait işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Cinsiyet durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları cinsiyet durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla H_1 hipotezi red edilmiştir. Buna karşın panoptikon ortalamları incelendiğinde,

erkek ve kadın çalışanların ortalamaları bir birine yakınlık göstermiş olsalar da kadın çalışanların ortalamasının erkeklerden yüksek olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre kadın çalışanların gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.9’da ölçeğe ait puanların medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğine dair bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.9.Medeni duruma göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları

Boyutlar	Kategoriler	n	Ortalama	Standart Sapma	t	F	P
Panoptikon	Evli	196	2,72	0,51	0,0232	1,996	0,817
	Bekar	82	2,71	0,56			
Dışsal Sorumluluk	Evli	196	2,64	0,84	0,230	0,696	0,818
	Bekar	82	2,62	0,71			
Pozitif Panoptikon	Evli	196	3,22	1,01	-1,375	0,441	0,170
	Bekar	82	3,41	1,04			
Negatif Panoptikon	Evli	196	2,72	0,86	0,896	1,277	0,371
	Bekar	82	2,62	0,91			
İzlenme Bilinci	Evli	196	2,34	0,79	0,462	1,806	0,644
	Bekar	82	2,29	0,92			

*p<0,05

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde, evli ve bekar çalışanların ortalamalarının birbirlerine çok yakınlık göstermiş olsalar da evlilerin ortalamasının bekarlardan yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre evli çalışanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, bekarların ortalamalarının evlilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Bekar çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun

oluşturduğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde negatif panoptikon algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, evli ortalamalarının bekarlardan yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre evlilerin gözetim-denetim ve izlemenin olmasından dolayı çalışanların strese soktuğu, yetki düzeylerinin sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığında tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde izleme bilinci algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde, evli olanların ortalamasının bekarlardan yüksek olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre evli çalışanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin ve bu cihazlara ait işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla H_2 hipotezi red edilmiştir. Buna karşın panoptikon ortalamaları incelendiğinde, evli ve bekar çalışanların ortalamaları bir birine yakınlık göstermiş olsalar da evli çalışanların ortalamasının bekarlardan yüksek olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre evli çalışanların gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.10'da ölçek puanlarının çalıştığı birime göre farklılık gösterip-göstermediğine dair bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.10.Çalıştığı birime göre farklılıkların incelendiği bağımsız t testi bulguları

Boyutlar	Kategoriler	n	Ortalama	Standart Sapma	t	F	P
Panoptikon	Akademik	179	2,73	0,53	,702		,483
	İdari	99	2,69	0,51		,048	
Dışsal Sorumluluk	Akademik	179	2,66	0,79	,798		,425
	İdari	99	2,58	0,88		,771	
Pozitif Panoptikon	Akademik	179	3,40	1,01	2,186		,05*
	İdari	99	3,05	0,99		,068	
Negatif Panoptikon	Akademik	179	2,66	0,89	-,881		,37
	İdari	99	2,75	0,84		,533	
İzlenme Bilinci	Akademik	179	2,30	0,85	-,643		,521
	İdari	99	2,37	0,79		1,166	

*p<0,05

Çalıştığı birime göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları çalıştığı birime göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde, akademik birimde çalışanların ortalamalarının idari birimde çalışanlara göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre akademik birimde çalışanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Çalıştığı birime göre analiz farklılıkları incelendiğinde pozitif panoptikon algıları çalıştığı birime göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, akademik birimde çalışanların ortalamalarının idari birimde çalışanlara göre yüksek olduğu görülmüştür. Akademik çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Çalıştığı birime göre analiz farklılıkları incelendiğinde negatif panoptikon çalıştığı birime göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, idari birimde çalışanların akademik birimde çalışanlardan yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre İdari birimde çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanların strese

soktuğu, yetki düzeylerinin sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlat ettiği, bu mekanizmaların varlığında tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Çalıştığı birime göre analiz farklılıkları incelendiğinde izleme bilinci algıları çalıştığı birime göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde idari birimde çalışanların akademik birimde çalışanlardan yüksek ortalamaoya sahip olduğu görölmüşür. Bu ortalamaoya göre İdari birimde çalışanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin olduğu ve bu cihazlara ait işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Çalıştığı birime göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları çalıştığı birime göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla H_5 hipotezi red edilmiştir. Buna karşın panoptikon ortalamaları incelendiğinde, akademik birimde çalışanların ortalamasının yüksek olduğu görölmüşür. Bu ortalamaoya göre akademik birimde çalışanların gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.6.2. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA)

4.6.2.1. Yaş durumuna göre farklılıkların incelenmesi

Tablo 4.11 ölçek puanlarının yaş değişkenine göre farklılıklar gösterip göstermediğine dair bulgular içermektedir.

Tablo 4.11. Yaş'a göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizi bulguları

Değişken	Grup	N	Ort.	S.S.	Kategori	Kareler Toplamı	df	Ort. Kare	F	p
Panoptikon	18-26	8	3,10	0,43	Gr. Arası	4,592	3	1,531	5,854	0,001*
	27-35	74	2,89	0,54	Gr. İçinde	71,640	274	0,261		
	36-44	148	2,64	0,48	Toplam	76,232	277			
	45 ve üstü	48	2,63	0,57						
	Toplam	278	2,72	0,52						
Dışsal Sorumluluk	18-26	8	2,92	0,64	Gr. Arası	10,730	3	3,577	5,547	0,001*
	27-35	74	2,94	0,78	Gr. İçinde	176,776	274	0,645		
	36-44	148	2,50	0,79	Toplam	187,396	277			
	45 ve üstü	48	2,52	0,89						
	Toplam	278	2,64	0,82						
Pozitif Panoptikon	18-26	8	3,69	0,74	Gr. Arası	5,933	3	1,978	1,932	0,125
	27-35	74	3,43	1,07	Gr. İçinde	280,440	274	1,024		
	36-44	148	3,26	0,94	Toplam	286,373	277			
	45 ve üstü	48	3,04	1,18						
	Toplam	278	3,28	1,02						
Negatif Panoptikon	18-26	8	3,09	1,12	Gr. Arası	3,019	3	1,006	1,329	0,265
	27-35	74	2,81	0,91	Gr. İçinde	207,505	274	0,757		
	36-44	148	2,63	0,86	Toplam	210,524	277			
	45 ve üstü	48	2,64	0,83						
	Toplam	278	2,69	0,87						
İzlenme Bilinci	18-26	8	2,78	1,16	Gr. Arası	3,405	3	1,135	1,665	0,175
	27-35	74	2,42	0,98	Gr. İçinde	186,706	274	0,681		
	36-44	148	2,24	0,73	Toplam	190,111	277			
	45 ve üstü	48	2,38	0,79						
	Toplam	278	2,33	0,83						

*p<0,05

Yaşa göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde 27-35 yaş aralığı grubunda olanların ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre 27-35

yaş aralığındaki çalışanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Yaşa göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 18-26 yaş grubunda olanların ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 18-26 yaş aralığındaki çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Yaşa göre analiz farklılıkları incelendiğinde negatif panoptikon yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 18-26 yaş grubunda olanların ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 18-26 yaş aralığındaki çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanları strese soktuğu, yetki düzeylerini sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığının tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Yaşa göre analiz farklılıkları incelendiğinde; izleme bilinci algıları yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p<0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde, 18-26 yaş grubunda olanların ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 18-26 yaş aralığındaki çalışanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin olduğu ve bu cihazların işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Yaşa göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Dolayısıyla H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Çalışanların panoptikon ortalamaları 18-26 yaş grubunda olanların ortalamalarının diğer yaş gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 18-26 yaş aralığındaki çalışanların gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.6.2.2. Eğitim düzeyine göre farklılıkların incelenmesi

Tablo 4.12 ölçek puanlarının eğitim düzeyi değişkenine göre farklılıklar gösterip göstermediğine dair bulgular içermektedir.

Tablo 4.12. Eğitim düzeylerine göre farklılıkların incelenmiş olduğu tek yönlü varyans analizi bulguları

Değişken	Grup	N	Ort.	S.S.	Kategori	Kareler Toplamı	df	Ort. Kare	F	p
Panoptikon	Lise ve Dengi	21	2,84	0,45	Gr. Arası	1,555	4	0,389	1,421	0,227
	Önlisans	31	2,54	0,54	Gr. İçinde	74,677	273	0,274		
	Lisans	55	2,75	0,53	Toplam	76,232	277			
	Y.Lisans	72	2,69	0,58						
	Doktora	99	2,76	0,48						
	Toplam	278	2,72	0,52						
Dışsal Sorumluluk	Lise ve Dengi	21	2,76	0,86	Gr. Arası	3,484	4	4,065	4,108	0,003
	Önlisans	31	2,37	0,97	Gr. İçinde	183,912	273	0,989		*
	Lisans	55	2,73	0,80	Toplam	187,396	277			
	Y.Lisans	72	2,57	0,78						
	Doktora	99	2,69	0,80						
	Toplam	278	2,64	0,82						
Pozitif Panoptikon	Lise ve Dengi	21	3,15	0,93	Gr. Arası	4,588	4	1,147	1,521	0,196
	Önlisans	31	3,16	0,91	Gr. İçinde	205,935	273	0,754		
	Lisans	55	3,13	0,98	Toplam	210,524	277			
	Y.Lisans	72	3,03	1,06						
	Doktora	99	3,60	0,99						
	Toplam	278	3,28	1,01						
Negatif Panoptikon	Lise ve Dengi	21	2,97	0,43	Gr. Arası	3,176	4	0,794	1,159	0,329
	Önlisans	31	2,41	0,83	Gr. İçinde	186,935	273	0,685		
	Lisans	55	2,73	0,92	Toplam	190,111	277			
	Y.Lisans	72	2,76	0,94						
	Doktora	99	2,66	0,86						
	Toplam	278	2,69	0,87						
İzlenme Bilinci	Lise ve Dengi	21	2,43	0,75	Gr. Arası	1,555	4	0,871	1,293	0,273
	Önlisans	31	2,41	0,82	Gr. İçinde	74,677	273	0,674		
	Lisans	55	2,43	0,91	Toplam	76,232	277			
	Y.Lisans	72	2,38	0,80						
	Doktora	99	2,19	0,81						
	Toplam	278	2,33	0,83						

(p<0,05)

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). Çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde, lise ve dengi okul mezunu grubunda olanların ortalamalarının diğer öğrenim durumu gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre lise ve dengi okul mezunu

Çalışanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, doktora mezunu grubunda olanların ortalamalarının diğer öğrenim durumlarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre Doktora mezunu çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; negatif panoptikon eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p<0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, lise ve dengi okul mezunu grubunda olanların ortalamalarının diğer öğrenim durumlarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre lise ve dengi okul mezunu çalışanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanları strese soktuğu, yetki düzeylerini sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığının tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; izleme bilinci algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p<0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde, lise ve dengi okul mezunu ile Lisans mezunu grubunda olanların ortalamalarının diğer öğrenim gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre lise ve dengi okul mezunu ile lisans mezunu çalışanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin olduğu ve bu cihazların işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p<0,05$). Dolayısıyla H_4 hipotezi red edilmiştir. Çalışanların panoptikon ortalamaları lise ve dengi okul mezunu

olanların ortalamalarının diğer öğrenim gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre lise ve dengi okul mezunu çalışanların gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.6.2.3. Memuriyetteki görev süresine göre farklılıkların incelenmesi

Tablo 4.13 ölçek puanlarının memuriyetteki görev süresi değişkenine göre farklılıklar gösterip göstermediğine dair bulgular içermektedir.

Tablo 4.13. Memuriyetteki görev süresine göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizi bulguları

Değişken	Grup	N	Ort.	S.S.	Kategori	Kareler Toplamı	df	Ort. Kare	F	p
Panoptikon	1 yıldan az	21	2,47	0,45	Gr. Arası	1,662	4	0,416	1,522	0,196
	1-5 yıl	46	2,80	0,61	Gr. İçinde	74,569	273	0,273		
	6-10 yıl	72	2,74	0,54	Toplam	76,232	277			
	11-15 yıl	78	2,70	0,49						
	16 yıl ve üstü	61	2,73	0,50						
	Toplam	278	2,72	0,52						
Dışsal Sorumluluk	1 yıldan az	21	2,32	0,86	Gr. Arası	4,459	4	1,115	1,663	0,159
	1-5 yıl	46	2,82	0,79	Gr. İçinde	182,938	273	0,670		
	6-10 yıl	72	2,66	0,84	Toplam	187,396	277			
	11-15 yıl	78	2,55	0,81						
	16 yıl ve üstü	61	2,68	0,81						
	Toplam	278	2,64	0,82						
Pozitif Panoptikon	1 yıldan az	21	3,27	1,20	Gr. Arası	2,852	4	0,713	0,687	0,602
	1-5 yıl	46	3,43	1,09	Gr. İçinde	283,521	273	1,039		
	6-10 yıl	72	3,31	0,98	Toplam	286,373	277			
	11-15 yıl	78	3,13	0,95						
	16 yıl ve üstü	61	3,31	1,03						
	Toplam	278	3,28	1,02						
Negatif Panoptikon	1 yıldan az	21	2,31	0,80	Gr. Arası	5,584	4	1,396	1,860	,118
	1-5 yıl	46	2,69	0,90	Gr. İçinde	204,939	273	0,751		
	6-10 yıl	72	2,70	0,95	Toplam	210,524	277			
	11-15 yıl	78	2,86	0,83						
	16 yıl ve üstü	61	2,60	0,80						
	Toplam	278	2,69	0,87						
İzlenme Bilinci	1 yıldan az	21	2,15	0,91	Gr. Arası	1,561	4	0,390	0,565	0,688
	1-5 yıl	46	2,32	0,92	Gr. İçinde	188,550	273	0,691		
	6-10 yıl	72	2,38	0,91	Toplam	190,111	277			
	11-15 yıl	78	2,27	0,65						
	16 yıl ve üstü	61	2,42	0,85						
	Toplam	278	2,33	0,83						

*(p<0,05)

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna karşın çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları

incelendiğinde, 1-5 yıl arası memuriyetteki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre 1-5 yıl arasında memuriyeti bulunanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 1-5 yıl arasında memuriyetteki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 1-5 yıl arasında memuriyetleri bulunanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; negatif panoptikon algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 11-15 yıl arasında hizmet süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 11-15 yıl arasında hizmet süresi bulunanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanları strese soktuğu, yetki düzeylerini sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığının tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; izleme bilinci algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü memuriyet süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 16 yıl ve üstü memuriyet süresi bulunanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde olduğu hakkındaki bilgilerinin olduğu ve bu cihazların işlevleri hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, kontrol edildiklerine, izlendiklerine ait algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla H_6 hipotezi red edilmiştir. Buna karşın panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 1-5 yıl arasında memuriyet süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 1-5 yıl arasında memuriyet süresi bulunanların gözetim, denetim ve izlenme algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.6.2.4. Üniversitedeki görev süresine göre farklılıkların incelenmesi

Tablo 4.14 ölçek puanlarının üniversitedeki görev süresi değişkenine göre farklılıklar gösterip göstermediğine dair bulgular içermektedir.

Tablo 4.14. Üniversitedeki görev süresine göre farklılıkların incelendiği tek yönlü varyans analizine ait bulgular

Değişken	Grup	N	Ort.	S.S.	Kategori	$\sum x_i^2$	df	Ort. Kare	F	p
Panoptikon	1 yıldan az	21	2,44	0,49	Gr. Arası	2,248	4	0,562	2,074	0,084
	1-5 yıl	60	2,80	0,57	Gr. İçinde	73,983	273	0,271		
	6-10 yıl	87	2,76	0,53	Toplam	76,232	277			
	11-15 yıl	87	2,69	0,47						
	16 yıl ve üstü	23	2,78	0,58						
	Toplam	278	2,72	0,52						
Dışsal Sorumluluk	1 yıldan az	21	2,33	0,85	Gr. Arası	3,652	4	0,913	1,356	0,249
	1-5 yıl	60	2,80	0,79	Gr. İçinde	183,745	273	0,673		
	6-10 yıl	87	2,62	0,83	Toplam	187,396	277			
	11-15 yıl	87	2,61	0,82						
	16 yıl ve üstü	23	2,63	0,85						
	Toplam	278	2,64	0,82						
Pozitif Panoptikon	1 yıldan az	21	3,15	1,14	Gr. Arası	4,496	4	1,124	1,089	0,362
	1-5 yıl	60	3,49	1,09	Gr. İçinde	281,878	273	1,033		
	6-10 yıl	87	3,29	0,96	Toplam	286,373	277			
	11-15 yıl	87	3,19	0,96						
	16 yıl ve üstü	23	3,10	1,11						
	Toplam	278	3,28	1,02						
Negatif Panoptikon	1 yıldan az	21	2,29	0,84	Gr. Arası	4,391	4	1,098	1,454	0,217
	1-5 yıl	60	2,69	0,90	Gr. İçinde	206,133	273	0,755		
	6-10 yıl	87	2,75	0,89	Toplam	210,524	277			
	11-15 yıl	87	2,69	0,86						
	16 yıl ve üstü	23	2,86	0,79						
	Toplam	278	2,69	0,87						
İzlenme Bilinci	1 yıldan az	21	2,15	0,91	Gr. Arası	2,761	4	0,690	1,006	0,405
	1-5 yıl	60	2,25	0,88	Gr. İçinde	187,350	273	0,686		
	6-10 yıl	87	2,42	0,86	Toplam	190,111	277			
	11-15 yıl	87	2,28	0,68						
	16 yıl ve üstü	23	2,53	0,99						
	Toplam	278	2,33	0,83						

($p<0,05$)

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların dışsal sorumluluk algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık

göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların dışsal sorumluluk algı ortalamaları incelendiğinde, 1-5 yıl arası memuriyetteki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre 1-5 yıl arasında memuriyeti bulunanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; pozitif panoptikon algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların pozitif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 1-5 yıl arasında üniversitedeki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 1-5 yıl arasında üniversitedeki görev süreleri bulunanların gözetim-denetim ve izlenmenin olduğu yerlerde ve durumlarda daha güvende oldukları, güven duygusunun oluştuğunu, kurallara uyum ve adaleti sağladığı için bu mekanizmaların gerekli bir durum olarak gördükleri söylenebilir.

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; negatif panoptikon algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların negatif panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü üniversitedeki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 16 yıl ve üstü üniversitede hizmet süresi bulunanların gözetim-denetim ve izlenmenin olmasından dolayı çalışanları strese soktuğu, yetki düzeylerini sınırlandırıldığı, özerk karar vermelerinde olumsuz yönde etkilediği, çalışma mahremiyetini ihlal ettiği, bu mekanizmaların varlığının tedirginlikler yarattığı algısının yüksek olduğu söylenebilir.

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; izleme bilinci algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna karşın çalışanların izleme bilinci ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü Üniversitede memuriyet süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 16 yıl ve üstü üniversitede memuriyet süresi bulunanların gözetleme-dinleme cihazlarının nerelerde

olduğu hakkındaki bilgilerinin fazla olduğu, izlendiklerine ait algılarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Dolayısıyla H_7 hipotezi red edilmiştir. Buna karşın panoptikon ortalamaları incelendiğinde, 1-5 yıl arasında üniversitede görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamaya göre 1-5 yıl arasında Üniversitede memuriyet süresi bulunanların gözetim, denetim ve izlenme algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.7. Korelasyon Analizi

Araştırmada kullanılan ölçek ve alt boyutları arasındaki ilişki analizi aşağıda Tablo 4.13’de aktarılmaktadır.

Tablo 4.15. Çalışanların değerlendirmesi ile panoptikon ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasındaki ilişkinin analizi (N= 278)

Ölçekler		P. Genel	DS	PP	NP	İB
Panoptikon Genel	r	1,000				
	p	0,000				
DS	r	0,768**	1,000			
	p	0,000	0,000			
PP	r	0,318**	0,269**	1,000		
	p	0,000	0,000	0,000		
NP	r	0,637**	0,244**	-0,330**	1,000	
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	
İB	r	0,618	0,285**	0,038**	0,316**	1,000**
	P	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

**<0.01

Tablo incelendiğinde; her bir alt boyutun diğer boyutlar ile bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. En güçlü ilişki ($r=-0,330$; $p<,001$) ile ‘‘Pozitif Panoptikon’’ ve ‘‘Negatif Panoptikon’’ arasında görülürken, en düşük ilişkinin ($r=0,038$; $p<,001$) ise ‘‘İzlenme Bilinci’’ ve ‘‘Pozitif Panoptikon’’ arasında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_8 hipotezi kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde Üniversite çalışanlarının panoptikon düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre incelenmesini amaçlayan araştırma ile ilgili bulguları, alan yazındaki ilişkili çalışmalar ile karşılaştırılarak tartışılıp yorumlanmıştır. Bununla beraber yapılan araştırmada elde edilmiş bulgular ışığında yazın ile uygulamacılara sunulacak katkı ile öneriler sunulmuştur.

5.1. Hipotezlere İlişkin Tartışma

Araştırmanın bulgularına göre, Panoptikon'un dört alt boyutu olan çalışanların dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon, negatif panoptikon ve izleme bilinci algıları cinsiyet durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Kadınların panoptikonun alt boyutlarından olan dışsal sorumluluk, negatif panoptikon ve izleme bilinci algıları ortalamalarının erkeklerden yüksek olduğu, erkeklerin ise pozitif panoptikon algılarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Kaygıyla ilgili olarak Özusta (1995) kadınların kaygılarının erkeklerden yüksek olduğunu, bu durumu ise sosyo-kültürel faktörlerden dolayı cinsiyet durumlarına göre kadınların erkeklere göre yüksek kaygı ve korkularının olduğu ve bu duygularını rahat ifade edemedikleri şeklinde belirtmektedir.

Tarih boyunca kadına yüklenen sorumluluk, dış görünüşüne göre değerlendirme, tavır ve davranışları, bedenlerini terbiye etmeleri gerektiği hususlarında kadınların sürekli kendilerinin kontrol edildiği ve izlendiği hususlarından dolayı kadınlarda gözetlenme (Panoptikon) algısının yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum ile ilgili olarak Pelizzon(2009) kadının toplumdaki konumunun, tarihsel süreçlerde ve yaşamlarının tüm alanlarında erkeklerce bastırılmış, erkekler tarafından sürekli kontrol altında tutulmuş olduğunu ifade etmiştir (Pelizzon, 2009:12). Kadınların bedenlerini gizlemesi veya gözetleme algılarının yüksek olmasının sebebini ise Berktaş (2014: 114) şöyle ifade etmektedir: Tarih boyunca kadın ile erkek ilişkisi, cinsel alanla siyasal alan arasında iç içe yürümüştür. Bu sebepten dolayı erkeğin kimliği ile gücü, kadının denetlenmesine eşit bir güç olarak tutulmuştur. Kadınların bedenlerinin denetimi ve kadınların gizlenme biçimleri bu durumun en somut göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Eren (2022) tarafından yapılan çalışmada, dışsal sorumluluk, negatif panoptikon, izleme bilinci algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu tespitler bu çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Bıyıkbeyi (2019) tarafından

yapılan çalışmada ise cinsiyet ile panoptikon'un dışsal sorumluluk alt boyutunun beşinci ifadesi olan "Gözetim ve denetim mekanizmaları olduğu yerlerde olumlu özelliklerimi ön plana çıkarıp, olumsuz özelliklerimi göstermeme gayretine girerim" önermesi arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu, bu anlamlı farklılığın erkeklerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca yazar, erkeklerin gözetim-denetimin olduğu alanlarda olumlu yönlerini kadınlara göre daha çok öne çıkardığı, olumsuz yönlerini ise daha az gösterdiklerini belirtmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre panoptikonun alt boyutlarından olan çalışanların dışsal sorumluluk algıları yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Eren (2022) tarafından yapılan çalışmada panoptikonun alt boyutlarından olan çalışanların dışsal sorumluluk algıları yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu tespitler bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Medeni durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; panoptikonun dört alt boyutu olan çalışanların dışsal sorumluluk algıları, pozitif panoptikon algıları, negatif panoptikon algıları ile izlenme bilinci arasında medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Evli olanların dışsal sorumluluk algıları, negatif panoptikon algıları ile izlenme bilinci algıları bekar olanlara göre yüksek olduğu, bekarların ise pozitif panoptikon algılarının evlilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Panoptikon'a genel olarak bakıldığında evliler ile bekarların algılarının birbirlerine yakınlık gösterecekler de gözetim, denetim ve izlendiklerine dair algılarının yüksek olduğu söylenebilir. Evlilerin gözetlenme, izlenme ve dinleme algılarının bekarlara göre yüksek olmasının sebeplerini; eşlerine, çocuklarına, çevresine olan sorumlulukları, geçim kaygısı, örgütsel faktörler, ayıplanma kaygıları olabileceği düşünülmektedir. Kaygı ve endişenin insan algısı üzerinde etkili olması ile ilgili olarak, Çapkın (2011) yapmış olduğu çalışmada evli çalışan kişilerin bakmakla sorumlu oldukları ailelerinin olması, daha fazla sorumluluk sahibi olması bekar çalışanlara göre daha çok kaygılı olmasının bir sebebi olacağını belirtmektedir.

Çalıştığı birim durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; panoptikonun dört alt boyutu olan çalışanların dışsal sorumluluk algıları, negatif panoptikon algıları ile izlenme bilinci arasında çalıştığı birim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği, ancak pozitif panoptikon algılarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Çalıştığı birime göre akademik birimde çalışanların dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon algılarının idari birimde çalışanlara göre yüksek olduğu, idari birimde çalışanların ise negatif panoptikon ile izlenme bilinci algılarının akademik birimde çalışanlara göre yüksek olduğu

görülmüştür. Panoptikon'un genel boyutuna bakıldığında ise akademik birimde çalışanların idari birimde çalışanlara göre algılarının yüksek olduğu görülmüştür.

Eğitim düzeylerine göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediği, ortalamalar incelendiğinde ise lise ve dengi okul mezunu grubunda olanların ortalamalarının diğer eğitim düzeyi gruplarına göre yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, lise ve dengi okul mezunlarının işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları, bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu şeklinde yorumlanabilir. Eren (2022) çalışmasında, öğrenim durumlarına göre dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon ve izleme bilinci ortalamasının en yüksek öğrenim düzeyi yüksek lisans mezunlarının olduğu, negatif panoptikon algılarının en yüksek olduğu öğrenim düzeyinin ise lise ve dengi okul mezunlarının olduğunu tespit etmiştir.

Memuriyetteki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları memuriyetteki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemekte, ortalamalar incelendiğinde 1-5 yıl arası memuriyetteki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre 1-5 yıl arasında memuriyeti bulunanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir. Eren (2022) çalışmasında, dışsal sorumluluk, pozitif panoptikon ve negatif panoptikon algılarının en yüksek olduğu ortalamaların memuriyet sürelerinin 1-5 yıl arasında olanlarda olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular çalışmayı destekler niteliktedir.

Üniversitedeki görev süresi durumlarına göre analiz farklılıkları incelendiğinde; çalışanların panoptikon algıları üniversitedeki görev sürelerine göre anlamlı farklılık göstermemekte, algı ortalamaları incelendiğinde ise 1-5 yıl arası üniversitedeki görev süresi ortalamalarının diğer sürelerle göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu ortalamalara göre 1-5 yıl arasında memuriyeti bulunanların gözetim-denetim ve izlenme mekanizmalarıyla gözetlendiğine dair algılarının yüksek olduğu bu sebepten dolayı işyeri kurallarına dikkat ettikleri, olumlu özelliklerini ön plana çıkardıkları, işyerindeki arkadaşlarıyla olan ilişki ve iletişimlerine daha dikkatli oldukları; bu

mekanizmaların olmadığı yerlerde kurallara uymadıkları, davranışlarında farklılıkların olduğu söylenebilir.

5.1.1. Üniversite çalışanlarının panoptikon düzeylerine ilişkin tartışma

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde dışsal sorumluluk alt boyutun tamamına bakıldığında, ortalamanın 2,64 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım gösterenlerin işyerinde kurallara uyup uymamada, davranışlarda değişiklik olup olmama durumlarında, dikkatli ve kontrollü davranmalarında izlenme ve gözetimin davranışlarını etkilemesinde net bir olumlu yada olumsuz bir tavır sergilemedikleri görülmüştür. Bozkurt'un (2021) yapmış olduğu çalışmada, dışsal sorumluluk alt boyutun tamamına bakıldığında ortalamanın 3,75 olduğu görülmüştür. Bu durumu çalışan kişilerin işletmelerde izlemenin yapıldığı yerlerde işyeri kurallarına uydukları şeklinde yorumlamıştır. Bıyıkbeyi (2019) tarafından yapılan çalışmada isedışsal sorumluluk alt boyutun tamamına bakıldığında ortalamanın 3,38 olduğu görülmüştür.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde pozitif panoptikon alt boyutunun tamamına bakıldığında, ortalamanın 3,28 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların gözetlenme sonucunda güven ortamı sağlayıp sağlamadıkları hususunda olumsuz bir tavır sergilemedikleri gibi olumlu katılmadıkları da görülmüştür. Bozkurt (2021)'un yapmış olduğu çalışmada pozitif panoptikon alt boyutun tamamına bakıldığında ortalamanın 3,53 olduğu görülmüştür. Bıyıkbeyi (2019) tarafından yapılan çalışmada isepozitif panoptikon algısı ortalamasının 3,61 olduğu görülmüştür.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde negatif panoptikon alt boyutunun ortalamasına bakıldığında 2,69 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların çalışmış oldukları ortamlarda gözetlenmekten duymuş oldukları huzursuzluk ile ilgili bir durumun olmadığı, ancak bu durum ile ilgili net bir tavır sergilemedikleri de görülmüştür. Bozkurt (2021)'un yapmış olduğu çalışmada negatif panoptikon alt boyutun tamamına bakıldığında ortalamanın 3,28 olduğu görülmüştür. Bıyıkbeyi (2019) tarafından yapılan çalışmada ise negatif panoptikon algısı ortalamasının 2,76 olduğu görülmüştür.

Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistiklerde izlenme bilinci alt boyutunun ortalamasına bakıldığında 2,33 olduğu görülmüştür. Bu ortalama ile ankete katılım sağlayanların işyerinde gözetleme cihazlarının nerelerde olduğu, izlendiklerini bilmeleri ile ilgili net bir bilgisinin olmadığı bu husus ile ilgili olarak kararsız oldukları görülmüştür. Bozkurt (2021)'un yapmış olduğu çalışmada izlenme bilinci alt boyutun tamamına bakıldığında

ortalamanın 3,57 olduğu görülmüştür. Bıyıkbeyi (2019) tarafından yapılan çalışmada ise izlenme bilinci algısı ortalamasının 2,54 olduğu görülmüştür.

Ortalamlar açısından bulgular incelendiğinde, farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Bu durum üzerinde evrenlerin farklı oluşu, kamu ve özel sektör olmaları, eğitim düzeyleri ve meslekleri, yapılan işin riskleri, hatanın telafi edilip edilmeme gibi faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Belirtilen hususlar ile ilgili olarak İlhan (2008) insanların meslekleri, yaşam tarzlarını etkilemekte, kişinin bedensel ve zihinsel gelişimine katkı sağlamakta, hayata bakış açılarını, olaylar ve durumlar karşısındaki davranışlarına yön verdiğini belirtmektedir. Yine Gothard (2001) ise mesleklerin bilgi ve beceri düzeylerinin, kişinin nitelikleri arasında uyumun olması halinde, kişinin olumlu algıya sahip olacağını belirtmektedir.

5.2. Yazına Katkısı

Yapılmış olan araştırmayı diğer araştırmalar farklı kılan tarafları bulunmaktadır. Öncelikle üniversite çalışanlarının panoptikon düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre incelenmesine yönelik ulusal yazındaki ilk çalışmadır. İlk olması dolayısıyla, bu alanda yapılacak çalışmalara önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca üniversite çalışanlarının panoptikon algı düzeyleri açısından gelecekte eğitim sektöründe yapılacak çalışmalara büyük katkısı olacağı ümit edilmektedir.

5.3. Uygulamalara Katkısı

Çalışmanın üniversite çalışanları üzerine yürütülmesi panoptikonun farklı kamu kurum ve kuruluşları ile farklı işletmelerde de uygulandığının ve uygulanabileceğinin bir göstergesidir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular, hem yazına hem de üniversite çalışanlarının panoptik düzeyleri hakkında anlamlı ve olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulguların üniversitede çalışan akademik ve idari personelin panoptik düzeyleri hakkında bilgi vermekte ve nasıl bir ilişkinin bulunduğu anlaşılması hakkında yardımcı olmaktadır.

5.4. Gelecek Araştırmalara ve Uygulamalara Yönelik Öneriler

Araştırmanın sınırlılıklarına rağmen üniversite örneklem alanına sahip bu çalışmanın değişkenleri ve değişkenlerin birbiriyle olan ilişkileri bağlamında literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda anketler farklı üniversiteler

ve daha çok sayıda üniversite çalışanı üzerinde uygulanarak örneklemelerde farklı sonuçlarla bahse konu kavramlar yeniden değerlendirilebilir. Böylece elde edilen sonuçlar daha genelleştirilebilir. Yeni ölçekler geliştirilebilir veya farklı ölçekler kullanılarak araştırma tekrarlanabilir. Bunun yanı sıra özel ve devlet üniversiteleri arasında kıyaslama yapılabilir.

Nicel araştırma yöntemiyle yürütölmüş olan bu çalışmada model olarak tarama deseni kullanılmıştır. Çalışmanın konusu nitel ve karma araştırma metotları ile de çalışıldığı takdirde konuya farklı bir pencereden bakılmasına ve konu ile ilgili netlik kazanmayan hususların açıklığı kavuşturulmasını mümkün kılabilir.

Araştırma tek değişken baz alınarak oluşturulmuştur. Yapılacak olan diğer araştırmalarda, kapsam genişletilerek iş performansı, iş verimi, sanal kaytarma vb. farklı değişkenler de analize eklenebilir. Hatta bu bağlantılar için farklı değişkenler ile aracı rol veya düzenleyici rollerin keşfedilmesi araştırmacılara bir avantaj yaratacağı düşünülmektedir.

6. KAYNAKLAR

- Abraham, M., Niessen, C., Schnabel, C., Lorek, K., Grimm, V., Möslin, K., Wrede, M.** (2019). İşyerinde elektronik izleme: izleme teknolojilerinin kabulünde tutumların, işlevlerin ve algılanan kontrolün rolü. *İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi*, 29 (4), 657-675.
- Ak, Y.**, 2020. Panoptik gözetim ve kampüs mekanının dönüşen anlamları: Gaziantep Üniversitesi örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Aka, A.**, 2004. Foucaultcu perspektiften disipliner iktidar teknikleri ile bireyselliğin üretilmesi. *Eğitim Bilim Toplum*, 2(8):28-38.
- Akad, M., Dinçkol, A.**, 1996. Gerekçeli – İçtihatlı 1982 Anayasası, *Alkım Kitabevi*, İstanbul.
- Akman Dömbekci, H., Güzel, Ş.**, 2022. Yeni panoptizm uygulamaları: sağlık hizmetlerinde dijital gözetim. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 3(1):105-116.
- Aksoy, H. H.**, 2005. Medya ve bilgisayar teknolojisinin eğitimde kullanımının etkileri üzerine eleştirel görüşler. *Eğitim Bilim Toplum*, 3(11):54-67.
- Alkan, F.**, 2008. Panoptikon'dan synoptikon'a gözetim toplumu ve gözetimin farkındalığı üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Asan, H.T.**, 2013. Türk eğitim sisteminde iktidar-eğitim ilişkileri ve insan yetiştirme politikalarının Michel Foucault'un panoptikon metaforuna göre incelenmesi (1795-1946). *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Asıl, S.**, 2017. Kamu çalışanlarının dijital gözetime ilişkin algıları:Gazi Üniversitesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aurélien, L.**, 2022. Yönetim ve organizasyonda sembolik bir kavram olan panoptikon ile ilgili bir araştırma: cennet mi cehennem mi?. CNRS, LEM (UMR CNRS 9221), IESEG İşletme Fakültesi, Üniversitesi.
- Aydın, A. E.**, 2018. Gözetim toplumunda tüketici: tüketici mahremiyeti üzerine bir araştırma, *Doktora Tezi*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Balcı Ş., Kocaman, M.T.**, 2022. Panoptikon'dan banoptikon'a iktidar mekanizmasındaki dönüşüm, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2022 İlkbahar -01-(33-50).
- Baş, T.**, 2008. Anket. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baştürk, E.**, 2016. Panoptikon'dan post panoptikon'a gözetim'in soykütüğü, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bauman, Z., Lyon, D.,** 2016. Akışkan Gözetim. (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z.,** 2011. Akışkan modern dünyadan 44 mektup. (P. Siral, Çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z., Lyon, D.,** 2018. Akışkan Gözetim. Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Baykoca, R.Z.Ç.** 2021. Hastane çalışanlarının iş yerinde dışlanma algıları ile çalışan sessizliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Munzur Üniversitesi, Tunceli.
- Bentham, J.,** 2016. Panoptikon. İstanbul: Su Yayınevi.
- Bentham, J., Pease-Watkin, C., Werret, S., Çoban, B., Özarıslan, Z.,** 2016. Panoptikon: Gözün İktidarı, Su Yayınları, İstanbul.
- Berkıay, F.,** 2014. Tek tanrılı dinler karşısında kadın. Metis Yayınları, İstanbul.
- Bıyıkbeyi, T.,** 2019. Benimsenmiş ulusal kültürel değerler sınıflandırması bağlamında panoptikon, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişki: bir alan araştırması, *Doktora Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Bilen, K.N.,** 2023. Panoptikon uygulamaları ve etik iklim algısının kayıtarma davranışlarına etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis.
- Bitirim Okmeydan, S.,** 2017. Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: ‘panoptikon’dan ‘sinoptikon’ ve ‘omniptikon’a. *Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30):45-69.
- Bozkurt, İ.D.,** 2020. Panoptikon’un çalışan verimliliği, iş stresi ve örgütsel depresyon üzerine etkisi: Balkangroup (bpetenergy) örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Bozkurt, V.,** 2000. Gözetim ve internet: özel yaşamın sonu mu? *Birikim Dergisi*, 136:75-81.
- Büyüköztürk, Ş.,** 2002. Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32:470-48.
- Büyüköztürk, Ş.** 2012. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 16. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Canalp, A.,** 2018. Michel Foucault’nun panoptikon kuramı bağlamında sanat ve iktidar. *Yüksek Lisans Tezi*, Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Çapkın, N.,** 2011. Personelin kaygı düzeyinin iş tatminine olan etkisi: sağlık sektöründe yapılan bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Edirne, 103s.

- Çaycı, A., Çaycı, B.,** 2017. Dijital iletişim çağında teknolojinin açığa çıkardıkları: gözetim ve mahremiyet. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(1):36 -46.
- Çelik, R.,** 2014. Birlik ve tekdüzellik: Ziya Gökalp ve John Dewey'in Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemine etkisi. *Eğitim ve Kültür Dergisi*, 30 (1):17-37.
- Çetin, M., Asıl, S.,** 2019. Kamu çalışanlarının teknolojinin gözetim işlevine bakışı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 49:12-30.
- Çoban, B., Özarslan, Z.,** 2019. Panoptikon:Gözün İktidarı, Su Yayınları, İstanbul.
- Demir, H., Demirhan, Y.,** 2019. Sağlık çalışanları arasında panoptik korku. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2):209-227.
- Dolgun, U.,** 2004. Gözetim toplumunun yükselişi. enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1):55-74.
- Dolgun, U.,** 2008. Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, *Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*, Ötüken Yayınları.
- Dolgun, U.,** 2005. Çalışma Yaşamında Gözetim, Sosyal Siyaset Konferanslar Dergisi, 49:532.
- Dolgun, U.,** 2005. İşte büyük birader. (*No Title*). Hayy Kitap, İstanbul.
- Drucker, P.F.,** 1993. Kapitalist Ötesi Toplum, (B. Çorakçı çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erdemir, E., Koç, U.,** 2006. İşyeri izleme faaliyetlerinin çalışanlar tarafından algılanışı: Eskişehir örneği. 14. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Türkiye, 25-27 Mayıs 2006.
- Eren, Y.,** 2022. Panoptikonun bireysel performansa etkisi:Türkiye nüfus müdürlüklerinde bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi* , Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ergüden, I.,** 2007. Hapishane Çağı Kapatılmış İnsan, Versus Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M.,** 2000. Büyük Kapatılma, Çev.Ergüden-F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Eşitti, Ş.,** 2013. Gözetim toplumunda sinoptikon ve sosyal medya. *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Foucault, M.,** 2011. Büyük Kapatılma, Ferda Keskin, Işık Ergüden (çev.), 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Freire, P.,** 2008. Ezilenlerin Pedagojisi. Ayrıntı Yayınları. Çev: Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek. İstanbul.

- George, D., Mallery, M.,** 2010. SPSS for Windows step by step: a simple guide and refrence. 17.0 update, Boston: Pearson.
- Gill, S.,** 2001. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft, Heft 124(3):353-382.
- Gothard, B.** 2001. Careers guidance in a new era. İçinde: B. Gothard, P. Mignot, M. Offer ve M. Ruff. Careers guidance in context (ss.1-9). London: Sage Publications.
- Gök, S.,** 2021. İşyerinde izleme'nin yönetim bilimi özelinde incelenmesi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(16):66-75.
- Göker, G.,** 2016. Bir gözetim aracı olarak periscope. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1):969-992.
- Güven, S.K.,** 2007. Gözetim toplumu ve toplumsal meşruiyet, *Doktora Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, M., Bilen, K.N.,** 2022. Panoptikon uygulamalarının sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 6(2):258-277.
- İbiş, S., Batman, O.,** 2014. Elektronik gözetim uygulamalarının çalışanlar üzerindeki etkileri: İstanbul'daki seyahat acentaları üzerine bir araştırma. 13. Geleneksel Turizm Paneli, İstanbul, Nisan 14, s.1-12.
- İlhan, S.,** 2008. Yeni kapitalizm ve meslek olgusunun değişen anlamları üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21:313-328.
- Indiparambil, J.J.,** 2021. Work (cyber) bullying, power imbalances and victimization: a review on panoptic metaphor and employee surveillance in Indian workplaces. *Pearson Journal*, 6(14):140-156.
- Karasar, N.** 2016. Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar teknikler ilkeler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kancı, T.,** 2019. Amfiteyatrosu, panoptikon ve görme rejimleri. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 6(21):543-551.
- Kaygısız, Ü.,** 2017. Panoptikon:demokrasi ekseninde realiteden kurgusala doğru bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(15):2073-2092.
- Kılıç, S.,** 2016. Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1):4748.
- Kochanoğlu, O.S.,** 1993. Gerekçeli ve Açıklamalı Anayasa, Temel Yayınları, İstanbul.
- Koç, A.,** 2018. Michel Foucault'nun "biyopolitika" kavramının teorik çerçevesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2):193-218.

- Kurtuluş, G., İnci, M.,** 2021. Fransız merkantilizminin disiplinci iktidar projesi: büyük kapatılma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 43(2):253-265.
- Lyon, D.,** 2013. Gözetim çalışmaları: Genel bir bakış. Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Lyon, D.,** 2006., “Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum”, Çev.: Gözde Soykan, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Marx, K.,** 2003. Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili,(A. Bilgi, Çev.), Ankara: Eriş Yayınları.
- Mathiesen, T.,** 1997. The viewersociety: Michel Foucault's Panopticon revisited. *Theoretical criminology*, 1(2):215-234.
- Megill, A.,** 1998. Aşırılığın Peygamberleri, T. Birkan (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Nas, M.,** 2020. Bilgi toplumu ve teknolojileri. *Yüksek Lisans Tezi*, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş.
- Okmeydan, S.B.,** 2017. Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü ‘panoptikon’dan sinoptikon ve omniptikon’a. *Online Academic Journal of Information Tecnology*, 8(30):45-69.
- Özarslan, Z.,** 2016. Elektronik Gözetim Sistemleri, Panoptikon, İktidarın Gözü içinde, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, (Der.), Su Yayınları, İstanbul.
- Özdel, G.,** 2012. Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 2(1):22-29s.
- Özdemir, Ş.,** 2020. Post- Panoptikon çağı: gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3):81-108.
- Özusta Ş.,** 1995. Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34):32-44.
- Pelizzon, S.M.,** 2009. Kadının Konumu Nasıl Değişti? (:İhsan Ercan Sadi ve Cem Somel, Çev.): İmge Yayınları, İstanbul.
- Pimenta, E. D.,** 2010. Low Power Society. 3. Elektronik Baskı. Londra: ASA Art and Technology UK Limited.
- Poster, M.,** 1990. The mode of information. The University of Chicago Press.,Chicago.

- Robins K. ve Webster F.**, 1988. “CyberneticCapitalism: Information, Technology, Everyday Life”, The Political Economy of Information (Vincent Mosco and Janet Wasko, eds) (Madison: The University of Wisconsin Press, Madison).
- Sarup, M.**, 2004. Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, (A. Güçlü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Schermer, B.W.**, 2007. Software Agents, Surveillance, and the Right to Privacy: A Legislative Framework for Agent-enabled Surveillance, Leiden University Press, Leiden.
- Sprague, R. D.**, 2007. From taylorism to the omnicon: expanding employee surveillance beyond the work place. *Journal of Computer-Information Law*, 25(1):1-35.
- Smith, M.J., Amick B.C.**, 1989. Electronic monitoring at the workplace: implications for employee control and job stress. *Job Control and Worker Health*, 255-289.
- Sönmez, B.**, 2016. Gözetim toplumunun günümüz tüketim dinamikleri bağlamında yorumlanması. *Selçuk İletişim*, 9(2):262-284.
- Tekin, H.**, 2017. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tokgöz, C.**, 2011. Bilişim çağında toplumsal denetim aracı olarak gözetim olgusu ve yeni iletişim ortamlarında bireyin gözetim farkındalığı üzerine bir araştırma. *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tümurtürkan, M.**, 2010. Gündelik hayatın gözetimi: “panoptikon toplumu. *Ethos:Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi*, 2(3):1-19.
- URL-1**,2023.<https://www.foicey.com/gozetim-modelleri-nelerdir/#Sinoptikon>. 12.05.2023.
- URL-2**, 2023.<https://www.google.com/dünya küresel bir köydür>. 16.05.2023.
- URL-3**,2023.<https://iletisimansiklopedisi.com/2023/04/26/omniptikon-omnipticon/>. 16.05.2023.
- URL-4**,2023.http://esgici.net/021_015/Allan%20Megill%20%20Asiriligini%20Peygamberleri.pdf . 30.05.2023.
- URL-5**, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>. 23.05.2023.
- URL-6**, 2023.www.munzur.edu.tr/2022_yili_idari_FaaliyetRaporu_.pdf .30.05.2023.
- Van Zoonen, L.**, 2021. Performance and Participation in the Panopticon: Instruments for Civic Engagement with Urban Surveillance Technologies. In G. Jacobs, I. Suojanen, K. E. Horton, P. S. Bayerl (Eds.), International Security Management (s. 243–254). Springer International Publishing

- Yağlı, S.**, 2015. Bir anlatı mecrası olarak yeni medyanın söyleminde trans bireyler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 8(1):267-284.
- Yapıcı M.**, 2003. Üniversite öğrencilerinin dersten kalma nedenleri, üniversite ve toplum bilim, *Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 3(2).
- Yücel, Y.**, 2017. Kadın bedeni dönüşüm politikaları, Self-Panoptikon:Women's Health Dergisi Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, G.**, 2005. Elektronik performans izleme sistemlerinin çalışanlar ve işletmeler üzerindeki etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4:7-3.
- Yıldırım, İ.**, 2013. Halkla ilişkiler ve panoptikon. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Weber, M.**, 2004. Sosyoloji Yazıları, (6. Baskı). (T. Parla çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

8. EKLER

Ek 1. Anket Formu

Değerli Katılımcı, bu anket Munzur Üniversitesi'nde hazırlanmakta olan Üniversite Çalışanlarının Panoptikon Düzeylerinin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi ile ilgili olarak Yüksek Lisans tezi kapsamındaki araştırmamızın verilerini oluşturacaktır. Vereceğiniz bilgiler kesinlikle gizli tutulacak ve sadece akademik çalışma için kullanılacaktır. Cevaplarınızla araştırmamıza katkıda bulunacağınızdan, gösterdiğiniz ilgi ve ayırdığınız zamandan dolayı çok teşekkür ederiz.

Mehmet PARILDAY
Yüksek Lisans Öğrencisi

1

Demografik Bilgiler

1	Cinsiyetiniz ☐ Erkek ☐ Kadın
2	Yaşınız ☐ 18-26 ☐ 27-35 ☐ 36-44 ☐ 45 ve üstü
3	Medeni Durumunuz ☐ Evli ☐ Bekar
4	Eğitim Düzeyiniz ☐ İlköğretim ☐ Lise ve Dengi Okullar ☐ Lisans (☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora)
5	Memuriyetteki Görev Süreniz ☐ 1 yıldan az ☐ 1-5 yıl ☐ 6-10 yıl ☐ 11-15 yıl ☐ 16 yıl ve üstü
6	Üniversitedeki Görev Süreniz ☐ 1 yıldan az ☐ 1-5 yıl ☐ 6-10 yıl ☐ 11-15 yıl ☐ 16 yıl ve üstü
7	Çalıştığınız Birim ☐ Akademik Birim ☐ İdari Birim

PANOPTİKON

Bu bölümde genel olarak işyerinde izlenmeye karşı duyduğunuz hisleri belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Lütfen aşağıdaki derecelendirme cetvelini kullanarak kendinize en uygun olan dereceyi işaretleyiniz.						
		1.Kesinlikle Katılmıyorum	2.Katılmıyorum	3.Kararsızım		
		4.Katılıyorum	5.Kesinlikle Katılıyorum			
Dışsal Sorumluluk	1. İzlendiğimi bildiğim için iş yeri kurallarına uymaya dikkat ederim.	1	2	3	4	5
	2. İş yerimde izlenmediğimi bildiğim alanlarda kurallara uymadığım olur.	1	2	3	4	5
	3. Gözetim ve denetim mekanizmalarının olmadığı yerlerde çalışanların davranışlarında farklılık olur.	1	2	3	4	5
	4. Gözetim ve denetim mekanizmalarının olmadığı yerlerde benim davranışlarımda farklılık olur.	1	2	3	4	5
	5. Gözetim ve denetim mekanizmaları olduğu yerlerde olumlu özelliklerimi ön plana çıkarıp, olumsuz özelliklerimi göstermeme gayretine girerim.	1	2	3	4	5
	6. Gözetim ve denetim mekanizmalarının olduğu yerlerde iş arkadaşlarımla olan ilişkilerime ve iletişime dikkat ederim.	1	2	3	4	5
	7. İş yerindeki gözetim ve denetim mekanizmalarının yerlerinin belli ve görülür olması gerektiğini düşünüyorum	1	2	3	4	5
Pozitif Panoptikon	8. Gözetim ve denetim mekanizmalarının yer aldığı bölgeler bende o yerlerin güvenli olduğu hissini uyandırıyor	1	2	3	4	5
	9. İş yerindeki gözetim ve denetim mekanizmalarının kurum içi kurallara uyumu sağlamak için gerekli olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
	10. İş yerimde gözetim ve denetim mekanizmalarının olması bana güven duygusu verir.	1	2	3	4	5
	11. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmaları sayesinde yönetimin, çalışanlar arasında adaleti sağladığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
	12. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının beni olumlu yönde etkilediğini ve işimi daha iyi yapmaya teşvik ettiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
	13. Kurumumda gözetim ve denetim olmasa bile kimse kuralları ihlal etmez	1	2	3	4	5
	14. Kurumumdaki kurallara vicdanım rahat olsun diye uyarım	1	2	3	4	5
Negatif Panoptikon	15. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının üzerimde baskı oluşturduğunu ve beni strese soktuğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
	16. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmaları sebebiyle bazen kendimi bir kalenin içine veya duvarları olmayan şeffaf bir hapishaneye konulmuş gibi hissediyorum	1	2	3	4	5
	17. Gözetim ve denetim mekanizmaları benim yetki düzeyimi sınırlandırabilir.	1	2	3	4	5
	18. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarının varlığı beni tedirgin eder.	1	2	3	4	5
	19. Gözetim ve denetim mekanizmaları özerk karar vermemi olumsuz yönde etkileyebilir	1	2	3	4	5

	20. Benim hakkımda işyerinde kayıtların var olması ve bu kayıtların belirsiz bir zamanda izlenme/dinlenmesi ihtimali beni tedirgin eder.	1	2	3	4	5
	21. İş yerimdeki gözetim ve denetim mekanizmalarını çalışma mahremiyetime ihlal olarak düşünürüm.	1	2	3	4	5
	22. Çevremde kurallara uymayanlara kötü gözle bakılır.	1	2	3	4	5
izlenme Bilinci	23. İş yerimdeki kameraların işlevleri hakkında tüm bilgilere sahibim.	1	2	3	4	5
	24. Çalıştığım işletmedeki izleme ve dinleme cihazlarının nerelerde kurulu olduğunu tam olarak biliyorum.	1	2	3	4	5
	25.İzlendiğimi hissettiğimde yöneticim tarafından kontrol edildiğimi düşünüyorum.	1	2	3	4	5
	26. Gözetleyen kişinin pozisyon ya da yetkisi (alt ya da üst düzey yönetici durumu), gözetlendiğim süreçteki davranış ve düşüncelerimi etkiler.	1	2	3	4	5
	27.Elektronik gözetim ve denetim mekanizmasıyerine, Bir denetimci kişiyi tercih ederim	1	2	3	4	5
	28. Çalışma arkadaşlarımı kamera, dinlenme ve benzeri sistemler tarafından izlendiğimiz konusunda zaman zaman ikaz ederim.	1	2	3	4	5

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Ek 2. Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul İzni

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-30603717-050.01.04-2300024580
Konu : Etik Kurul Kararı (Mehmet
PARILDAY)

26.07.2023

DAĞITIM YERLERİNE

Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'nın 05.07.2023 tarih ve 09 sayılı oturumda alınan 15 nolu kurul kararı ekte sunulmuştur.
Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Fulya BENZER
Kurul Başkanı

Ek: Etik Kurul Kararı (Mehmet PARILDAY)

DAĞITIM LİSTESİ
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN
Sayın Mehmet PARILDAY

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu
ETİK KURUL KARARI

TOPLANTI SAYISI
2023/09

KARAR SAYISI
15

TOPLANTI TARİHİ
05/07/2023

Kurulumuz 05.07.2023 tarihinde saat 10.00'da Kurul Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Akif BOZKIR Başkanlığında, aşağıda imzaları bulunan kurul üyelerinin katılımlarıyla toplanarak gündemdeki konuları görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır.

KARAR NO 2023/09-15 Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet PARILDAY'ın 20/06/2023 tarihli ve 2300020767 sayılı başvurusuna istinaden

Munzur Üniversitesi İşletme Bölümünde Yüksek Lisans yapan Mehmet Parılday ve danışmanlığını yapan Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN'e ait "**Munzur Üniversitesi Çalışanlarının Panoptikon Düzeylerinin Sosyo-Demografik Özelliklere göre İncelenmesi**" konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oy çokluğu ile karar verilmiştir

Kararın gereği için Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'na sunulmasına karar verilmiştir.

Kurul Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Akif BOZKIR (Kurul Başkanı V.)
Prof. Dr. Nuran CIKCIKOĞLU YILDIRIM (Üye)
Doç. Dr. Ebru YÜCE BABACAN (Üye)
Doç. Dr. Banu KUTLU (Üye)
Doç. Dr. Nazan GÜRARSLAN BAŞ (Üye)
Doç. Dr. Görkemli KAZAR (Üye)
Doç. Dr. Gönül ŞENER (Üye)
Doç. Dr. Nursel ALP DAL (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram GÜNEŞ (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Cihan PALANCI (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Bahadır SANDIKÇI (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Demet GÜLÇİÇEK (Üye)
Av. Serkan ERDOĞAN (Üye)

Ek 3. Araştırma İzin Belgeleri

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-29801562-020-2300031651
Konu : Öğrenci Mehmet PARILDAY'ın
Anket Çalışması Hk.

08.09.2023

İŞLETME ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : 26.07.2023 tarihli ve E-70410204-050.02.04-2300024725 sayılı yazınız.

İlgi yazı gereği, tez danışmanlığı Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN tarafından yürütülen Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı 21001130 numaralı Yönetim ve Organizasyon tezli yüksek lisans programı öğrencisi Mehmet PARILDAY'ın 25/05/2023 tarihli ve 2022-2023/51.12 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Toplantısı Kararı kapsamında oy birliği ile kabul edilen "Üniversite Çalışanlarının Panoptikon Düzeylerinin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi" başlıklı tez konusu önerisine ilişkin tez çalışması için düzenlenen anket çalışmasının Üniversitemizde görevli olan Akademik personelin ve İdari Personelin görüşlerinin alınabileceği şekilde uygulanabilmesi amacıyla resmî izin ve/veya görüşlerin Üniversitemiz Rektörlük Makamından temin edilmesine ilişkin talebin kabul edilmesine ve söz konusu talep kapsamında gerekli yazışma işlemlerinin Enstitümüz tarafından gerçekleştirilmesine 04/08/2023 tarihli ve 2022-2023/66.11 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Toplantısı'nda oy birliği ile karar verilmiş olup mezkûr Enstitü Yönetim Kurulu Toplantısı Kararı kapsamında gerçekleştirilen işlemlere istinaden 06/09/2023 tarihli ve 2300031448 sayılı Rektörlük Makamı Oluru yazımız ekinde sunulmuştur.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

Doç. Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

Ek: Rektörlük Makamı Oluru

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-29801562-044-2300031448
Konu : Öğrenci Mehmet PARILDAY'ın
Anket Çalışması

06.09.2023

REKTÖRLÜK MAKAMINA

Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı 21001130 numaralı Yönetim ve Organizasyon tezli yüksek lisans programı öğrencisi Mehmet PARILDAY'ın "Üniversite Çalışanlarının Panoptikon Düzeylerinin Sosyo-Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi" başlıklı tez çalışmasına istinaden 04/08/2023 tarihli ve 2022-2023/66.11 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Toplantısı Kararı ve Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı 21001130 numaralı Yönetim ve Organizasyon tezli yüksek lisans programı öğrencisi Mehmet PARILDAY'ın 25/07/2023 tarihli dilekçesi ile Üniversitemiz Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 05/07/2023 tarihli ve 2023/09 sayılı Toplantısı Kararı ve Anket Çalışması ile ilgili belgeleri yazımız ekinde sunulmuş olup ilgili tez çalışması için düzenlenen Anket Çalışmasının Üniversitemiz bünyesinde görevli Akademik Personele ve İdari Personele uygulanabilmesi hususunu;

Olurlarımıza arz ederim.

Doç. Dr. Murat KORUNUR
Enstitü Müdürü

OLUR
Prof. Dr. Kenan PEKER
Rektör

Ek: Enstitü Yönetim Kurulu Toplantısı Kararı ve İlgili Belgeleri